

# અધ્યાત્મ



વર્ષ-૩

અંક-૧૧

ઓગસ્ટ-૧૯૮૨



✽ અધ્યાત્મને ભેટ ✽

શુભ પ્રસંગોએ તેમજ સફલાવનાથી પ્રેરાઈને અધ્યાત્મને ભેટ વાંચકો ને સાધકો તરફથી આવતી રહે છે. છેલ્લા એક માસ દરમિયાન નીચે પ્રમાણે ભેટની રકમો મળી છે, જેનો સાભાર સ્વીકાર કરવામાં આવેલ છે.

૫૧-૦૦ શ્રી. સુખલાલભાઈ રણછોડદાસ, મોરબી તરફથી પુત્રી રમાના શુભ લગ્ન પ્રસંગે.

૫૧-૦૦ શ્રી. એમ ડી. ચૌહાણ, મોરબી તરફથી શુભેચ્છા ભેટ.

૨૧-૦૦ શ્રી. ચંપકભાઈ શાહ વડોદરા તરફથી પુત્રી ગીતાના શુભલગ્ન નિમિત્તે

૨૫-૦૦ અમદાવાદનાં એક સાધક બેન તરફથી સફલાવના ભેટ

૧૧-૦૦ શ્રી. ભારતીબેન ચંદ્રકાન્ત ટેલર, રાંદેર

૧૧-૦૦ શ્રી. ઉપેન્દ્રભાઈ કે. વૈષ્ણવ, સુરત.



✽ નવા આજીવન સભ્ય ✽

અધ્યાત્મના નવા મોંઘાયેલ આજીવન સભ્ય નીચે પ્રમાણે છે:-

૨૪૬-૦૦ શ્રી. પરિક્ષિતભાઈ બાબુભાઈ પટેલ નડિયાદ

રૂ. ૨૫૧-૦૦

શતમ્ ભૂવન્નચ શરદઃ શતાત્ ।

(સો વર્ષ પછી પણ અનેક શરદ્ ઋતુઓ પર્યંતરું આપતું આપુષ્ય હો!)



પૃ. શ્રીચોગેશ્વરજી

## પ્રાર્થના

એક એક આંખમાંથી આંસુડાં લુછાય,  
સંતાપ શમે ને થાયે દર્દનો ઉપાય;  
આહ મટે, વેદનાની હુતાશની થાય,  
દુઃખ નામ દુનિયા મહીથી છેક જાય.

બંધન તૂટે બધાનાં, વેર સૌ શમે,  
નીચ ઉચ્ચ ભેદ તણ સાથ સૌ રમે,  
સંપ સહકાર શુભ ભાવના ફેલાય,  
શાંતિ જ્ઞાન એકતાનું અમૃત રેલાય.

માનવીનું સર્વ કાંઈ સૃષ્ટિ સાડું હો,  
સૃષ્ટિની સમુન્નતિના અધવરું સૌ હો;  
સ્વર્ગથી સુખી આ સૃષ્ટિ વૈભવી ને હો,  
સ્વાર્થ લાલસા અહંમાં આનંદે ના કો.

પાંચ ખંડ પૃથ્વી એક ઘર જેવી થાય,  
આરાધના માનવીની પ્રભુ પાસે જાય;  
પ્રકૃતિ પુરુષ સોહિ એક તો કેવાં !  
અંતર પ્રાર્થે છે દિન આવજો એવા.

—યોગેશ્વર



# અધ્યાત્મ

આધ્યાત્મિક વિકાસની નવી જ ક્ષિતિજ ખોલતું ગુજરાતી માસિક

વર્ષ : ૩ અંક : ૧૧ કુલ નકલ ૧-૫૦, વાર્ષિક લવાજમ

દેશમાં રૂ. ૧૫-૦૦ વિદેશમાં રૂ. ૧૨૫-૦૦ ( વિમાનથી )

સંસ્થાપક : પ. પૂ. યોગેશ્વરજી શ્રી વિકલ પંચા (મુંબઇ)

સર્વમંગલ ચેરીટબલ ટ્રસ્ટ શ્રી બાબુભાઈ ગોરા (અમદાવાદ)

સાંઘરૂપા, જવાહર એક, ગોપાલકુંજના નાંકે શ્રી ને. વી. શાહ (મુંબઇ)

મણીનગર, અમદાવાદ-૮ શ્રી શાંતિભાઈ કનેરીયા (રાજકોટ)

તંત્રી-સંપાદક :

શ્રી નારાયણ હ. જાની

સહસંપાદક :

શ્રી નાનુરામ દુધરેજિયા

શ્રી ભાઈલાલભાઈ છાટખાર

શ્રી મણિભાઈ સી. શાહ

સહાહકાર મંડળ :

શ્રી સર્વેશ્વરી

શ્રી રમણીકલાલ ભોગીલાલ શાહ

(ભાવનગર)

‘અધ્યાત્મ’ અંગે સૂચનો

આહકોને : આહક નંબર સરનામા સાથે લખવામાં આવે છે તે નોંધી લેવા.

• ‘અધ્યાત્મ’ ને આપને ગમ્યું હોય તો આપના પરિચિત વર્ગમાં તેના આહકો વધે તેટલું આપ કરતા રહેશો.

• ‘અધ્યાત્મ’ દર માસની દસમી તારીખે પ્રસિદ્ધ થશે. કોઈ કારણે એકાદ અડવાડિયા સુધી અંક ન મળે તો સ્થાનિક ટપાલ કચેરીમાં તપાસ કર્યા પછી અત્રે જણાવવું. સિલિકમાં હશે તો જરૂર મોકલી અપાશે.

• પત્રવહીવાર કરતી વખતે આહક નંબર લખવાથી વધુ સરળતા રહેશે.

• ‘અધ્યાત્મ’ અંગે કંઈ સૂચનો કરવાનાં હોય તો નિઃસંકેત કરવા અનુરોધ છે.

• દર મહિનાની તા. ૮ સુધીમાં જે આહકોનાં નામ મળી જશે, તેમને તા. ૧૦મીએ અંક રવાના કરવામાં આવશે.

શ્રી રાજેશભાઈ કાપડિયા (ભાવનગર)

પ્રકાશન અને પ્રાપ્તિસ્થાન :

‘અધ્યાત્મ’ પ્લોટ નં. ૧૬૮૮ બી

સરદારનગર, ભાવનગર-૩૬૪૦૦૧

તંત્રી, મુદ્રક અને પ્રકાશક :

નારાયણ હ. જાની ફોન : ૨૮૬૬૩

મુદ્રણસ્થાન :

રાધેશ્યામ પ્રિન્ટીંગ પ્રેસ

લોખંડબજાર, ભાવનગર-૩૬૪૦૦૧

\* અનુક્રમણિકા \*

સ્વામી શ્રી વિવેકાનંદનો સંદેશ	૩	યોગેશ્વરજી
લવાજમ અંગે સૂચના	૮	—
મહાત્મા યોગેશ્વરજી—		
ગુજરાતનું ગૌરવ	૧૧	શ્રી ઈશ્વરભાઈ ભક્ત
કામલાવનું પ્રેમભાવમાં રૂપાંતર	૧૯	શ્રી યશસ્વીભાઈ ય. ખેડેતા
સાદગીભર્યો સમારંભ	૨૩	નારાયણ હ. બની
ધ્યાન એક અલબ્ધ ચિંતામણિ	૨૫	મંગળભાઈ પંચાલ
પ્રત્યાહાર	૨૭	પ્રો. મહેન્દ્રકુમાર મો. દેસાઈ
બુધ્ધ શરણું ગચ્છામિ	૩૧	આશા ત્રિવેદી
શ્રેયયાત્રા—૨૪	૩૪	ભાષલાલભાઈ છાટવાર
સંસારની ચાલ	૩૯	રણજિત પટેલ
મનની ગતિ	૪૦	ડો. દક્ષિણા મ. દેસાઈ
‘સ્વ’ને બાણે એજ સાધના	૪૧	મણિભાઈ દવે
“શામળિયા, સંભાળ ને !”	૪૮	જગદીશચંદ્ર એસ. આચાર્ય
પ્રભુપૂજા	૪૯	ને. વી. શાહ
શિવ સ્તુતિ	૫૦	યોગેશ્વરજી
પ્રશોતરી	૫૨	તંત્રી
સુવિચાર	૫૬	—
જળનેતિ	૫૭	મણિભાઈ શાહ
આચાર્ય રજનીશના અધ્યાત્મ		
વિષે કટલાક મહારી સમહજ-		
ના વિચારો	૬૦	પ્રપત્તલાલ કાશ
રામકથા	૬૨	શ્રી યોગેશ્વરજી

ઓગષ્ટ : ૧૯૮૨

૩

# અધ્યાત્મ

વરદ હસ્ત પ્રભુ તમારો, સદાય રહેજો જીવન સહારો

વર્ષ : ૩

ઓગસ્ટ-૧૯૮૨

અંક : ૧૧

## સ્વામી શ્રી વિવેકાનંદનો સંદેશ ✓

—યોગેશ્વર

સ્વામી વિવેકાનંદ પોતાના એક પ્રવચનમાં લોકસેવક, નેતા કે પથપ્રદર્શક બનવા માટેની યોગ્યતાનું વર્ણન કરતાં કહે છે કે નેતા, પથપ્રદર્શક કે લોકસેવક થવાની ઈચ્છા હોય તો સૌથી પહેલાં તે એ બાણુનું જરૂરી છે કે તેમને લોકોને માટે લાગણી છે ? લાગણી થવી એ મૂળભૂત અને અત્યંત આવશ્યક વસ્તુ છે, અને એના વિના સેવાના ક્ષેત્રમાં એક ડગલું પણ આગળ ના વધી શકાય. લોકોની વર્તમાન દશા દેખીને તમારું દિલ દ્રવે છે ખરું ? તેમને તેમને માટે સહાનુભૂતિ, હમદર્દી કે અનુકંપા થાય છે ? તેમનું દુઃખ તથા તેમની દીનતા તેમને સ્પર્શે છે, તમારા હૈયાને હલાવી નાખે છે, તે તેમને કરુણ બનાવી દેખે કાંઈક કરવા માટે પ્રેરિત કરે છે ખરી ? શું તેમને પરાયી પીડને બાણી શકે છે અને એને દૂર કરવા માટે વ્યથા અનુભવે છે કે તલપાપડ બને છે ? તો નેતા કે લોકસેવક બનવા માટેની આરંભિક યોગ્યતામાંથી તેમને પસાર થયા ખરા. એવી સંવેદના કે અનુભૂતિ વિના લોકસેવક કે નેતા તરીકે તેમને ભાગ્યેજ સફળ થઈ શકે.

જતાંપણ એટલી યોગ્યતા પર્યાપ્ત નહિ થઈ શકે. એ પછી અથવા તો એની સાથે સાથે એક બીજી યોગ્યતાની પણ આવશ્યકતા રહેશે.

અને એના તરફ લક્ષ્ય એવતાં તે કહે છે કે લોકોની સેવા કરવાની, લોકોને કામ લાગવાની, કે લોકોને દોરવણી આપવાની ભાવના તો તમારા દિલમાં છે જ, અને લોકોની સાથે સહાનુભૂતિપૂર્વકની સંવેદનાનો અનુભવ પણ તમે કરી શકો છો, પરંતુ લોકોને આપવા જેવું તમારી પાસે કંઈ છે ખરું ? કોઈ વિશિષ્ટ પ્રકારની પ્રેરણા, પ્રકાશ કે માર્ગ-દર્શન ને શક્તિની સામગ્રીથી તમે સંપન્ન છો ? બહાર બધે અંધ-કાર છે, પરંતુ તમે પોતે પ્રકાશ મેળવ્યો છે ખરો ? જો તમારી પાસે જ પ્રકાશ નહિ હોય ને તમે પોતે જ અંધકારમાં અથડાતા હોશો, તો ખીજને પ્રકાશ કેવીરીતે પહોંચાડી શકશો ? તમે તમારી જાતને તૈયાર કરીને આપવા જેવું કંઈ નહિ મેળવ્યું હોય તો ખીજને શું આપી શકવાના છો ? એટલે સૌથી પહેલાં તો આત્મનિરીક્ષણ કરો ને તમારી પાસે શું છે તે શોધી કાઢો. જો કશું જ ના હોય તો તેને પ્રાપ્ત કરવાનો પ્રયાસ કરો. જો હોય તે થોડીક માત્રામાં હોય તો તેને વધારો અથવા તો પ્રબળ બનાવો. એવી રીતે સૌથી પહેલાં તો તમારી પોતાની સેવા કરો ને તમે પોતે તૈયાર બનો. એને માટે જો કંઈ કરવું પડે તે શાંતિપૂર્વક ધીરજ ને ખંતથી કરી છુટો. તમારે પોતાને માટે તેમજ ખીજને માટે તે લાભદાયક છે.

ધારો કે તમને પ્રકાશની પ્રાપ્તિ થાય, અને ખીજને આપવા જેવું કંઈક મહત્વનું મળી જાય, કે સેવાની સામગ્રી સાંપડી જાય, તો પણ એટલાથી જ કંઈ નહિ વળે. એટલી યોગ્યતા જોડે ઘણી કામની કે કીમતી પુરવાર થશે, પરંતુ એ પછી પણ એક પ્રશ્નનો ઉત્તર મેળવવો બાકી રહેશે. સેવા, પથપ્રદર્શન કે નેતાગીરીના ક્ષેત્રમાં તમે શામાટે પડવા માગો છો ? તમારી એ વૃત્તિ કે પ્રવૃત્તિની પાછળ કોઈ સ્વૃક્ષ અંધકાર, મમતા, આસક્તિ કે લૌકિક પદાર્થોની લાલસા તો કામ નથી કરી રહી ? તમારો હેતુ તો શુદ્ધ છે ને ? કોઈ પૂર્વ-અર્થથી પીડાઈને કે રાગદ્વેષના શિકાર બનીને તો તમારી પ્રવૃત્તિમાં

તમે પ્રવૃત્તિ નથી થઈ રહ્યા ? તમે જો કંઈ કરવા માગો છો તે તદ્દન નિઃસ્વાર્થભાવે, સેવાની દૃષ્ટિથી ને પ્રામાણિકતાથી કરવા માગો છો ને ? પ્રસિદ્ધિની, પદની કે સંપત્તિસંચયની વાસના તો તમને નથી વળગી ? તમારા સેવાકર્મની પાછળ કોઈ ખીજ હેતુ તો નથી સમાયો ? કક્ત સેવાને ખાતરજ તમે સેવા કરવા માગો છો ને ? અને એ સેવા કરતાં કરતાં તમને અપવશ મળશે, તમારો વિરોધ કે તમારી નિંદા થશે, તમારે સહન કરવું પડશે, ખુવાર થવું પડશે, ને આખું જગત કદાચ તમારી સામે જીતું રહેશે, તોપણ તેનો સામનો કરવા તથા તમારા પસંદ કરેલા પથપર પ્રસન્નતાપૂર્વક પ્રયાણ કરવા તમે કૃતનિશ્ચય છો ને ? એટલું મનોબળ તમે મેળવી લીધું છે ને ? એટલી યોગ્યતા તમે પ્રાપ્ત કરી છે કે ? તોજ તમે સારીરીતે સક્ષમતાપૂર્વક સેવા કરી શકશો, અને તમારી સેવા સમાજને કામ લાગશે. તમારું નેવત્વ ને પથપ્રદર્શન ત્યારે જ સાચું કરશે.

સ્વામી વિવેકાનંદના એ શબ્દો વરસો પહેલાં બોલાયેલા હોવા છતાં આજે અને સર્વ કાળને માટે એટલાજ કામના છે. એ શબ્દોને અક્ષરશઃ રજૂ કરવાને બદલે મેં એમનો ભાવાર્થ કે સારાંશ જ રજૂ કર્યો છે. છતાંપણ એમનો આત્મા તો એકજ છે, અને આપણે તો એની સાથેજ નિસ્થત છે, આજના સંજોગમાં લોકસેવકો ને નેતાઓ સારી સંખ્યામાં નીકળવા માંજા છે, અને લોકસેવક કે નેતા થવું એક લઠાવો ગણાય છે, તથા તેને માટેની સ્પર્ધા થાય છે, ત્યારે એમના સંદેશનું મહત્વ ઘણું વધારે છે. જો એ સંદેશને સમજીને એને જીવનમાં ઉતારવામાં આવે તો.

અહીં તો એના અનુસંધાનમાં હું એક ખીજ વિશેષ વાતનો ઉલ્લેખ કરવા માગું છું કે આજના અને ભવિષ્યના જગતમાં જોને નેતા, લોકસેવક, પથપ્રદર્શક, પસંગવર કે માનવજાતિના આધ્યાત્મિક પ્રકાશપ્રદાતા બનવું હશે તેણે સ્વામીજીના એ સંદેશને જીવનમાં

ઉતારીને એ સંદેશના મૂર્તિમંત સ્વરૂપ બનવું પડશે : લોકોને માટેની ધાગણી, શક્તિ તથા નિઃસ્વાર્થતા ને પ્રામાણિકતાથી સંપન્ન થવું પડશે : એ તો સાચું છે, પરંતુ આ વૈજ્ઞાનિક જમાનામાં સમસ્ત માનવજાતિનો જે સફળ સંદેશવાહક થવા માગતો હશે તેને એટલી જ યોગ્યતાથી નહિ ચાલે. વિવેકાનંદ પોતે પોતાના સંદેશના સાકાર સ્વરૂપ જેવા હતા, અને એમને તે વખતે કદાચ ખબર નહિ હોય, પરંતુ એમની પછી થોડા જ વખતમાં એ સંદેશના મૂર્તિમંત સ્વરૂપ જેવા એક ખીજા મહાપુરુષ ભારતની ભૂમિપર આવિર્ભાવ પામ્યા મહાત્મા ગાંધીજી. પરંતુ એ પછી તે વખત ઘણો બદલાયો છે ને બદલાતો જાય છે, અને આજનો સંસાર એક ખીજા સફળ સંદેશવાહકની માગણી કરે છે. એ સંદેશવાહક ગાંધીજીની જેમ કેવળ દેવી સંપત્તિથી કે નીતિ ને સદાચારનાં મૂળતરવોથી વિભૂષિત હશે તેમજ ઈશ્વરપ્રત્યેની અડગ શ્રદ્ધાભક્તિની જીવંતીજગતી મૂર્તિ હશે એટલાથીજ નહિ ચાલે : એ યોગ્યતા તો જોઈશે જ, પરંતુ એથી આગળ વધીને એને ઈશ્વરના સાક્ષાત્કારનો સ્વાદ મેળવ્યો હોવો જોઈશે, અને ઈશ્વરની સંપૂર્ણ કૃપાના ફળરૂપે ઈશ્વરી શક્તિથી સંપન્ન થઈ ઈશ્વરના આદેશાનુસાર લોકસેવાના કર્મમાં પ્રવૃત્ત થયો હોવો જોઈશે. એ દષ્ટિએ જોતાં, એની આધ્યાત્મિક ગુણવત્તા ઘણી વધારે જોઈશે. તે પૂર્ણ જીવનમુક્ત ઈશ્વરદર્શી પુરુષ હોવો જોઈશે. ગાંધીજીના પ્રાકૃત્ય પછી એવા એક અસાધારણ શક્તિસંપન્ન પુરુષનું પ્રાકૃત્ય કોઈ અશક્ય વસ્તુ નથી, પરંતુ અનિવાર્ય છે, અને માનવજાતિને માટે અત્યંત મંગલમય થઈ પડે તેમ છે. આધ્યાત્મિકતાના પરિત્રાણ અથવા અબ્યુત્થાન માટે એવું પ્રાકૃત્ય આશીર્વાદરૂપ થઈ પડશે. ભારત વર્ષમાં જ એવી આધ્યાત્મિક વિભૂતિઓનું પ્રાકૃત્ય મોટે ભાગે શક્ય થાય છે. એટલે એને માટેની આશા રાખીએ તો તે વધારે પડતી કે અસ્થાને નહિ ગણાય.

કાદવમાં જેમ કમનીય કમળની સૃષ્ટિ થાય છે, અને અમાસની

અંવારી રાતે પણ આકાશમાં તારાનો પ્રકાશ રેલાય છે, તેમ છેલ્લાં કેટલાંય વરસથી, ભારતમાં કયોકરીના કાળમાં પણ, પરમપ્રકાશથી પ્રકાશિત યુગપુરુષો પેદા થયા છે. દેશ ને દુનિયા પર એમણે અસાધારણ અસરો પાડી છે. એ યુગપુરુષોના આવિર્ભાવમાં મહાન આશા રહેલી છે. એમની પરંપરા તૂટી નહિ જાય, પણ વધારે ને વધારે પ્રાણવાન બનશે એવી ખાતરી છે.

ખીજા સાધારણ કે અસાધારણ લોકસેવકો કે નેતાઓ પણ સ્વામી વિવેકાનંદનાં વચનોને લક્ષમાં લઈને પોતાની જાતની શુદ્ધિ તથા સેવાની દિશામાં વળશે, તો સરવાળે તેમને ને ખીજાને લાભ જ થશે. સમાજમાં થોડા છતાં સાચા સેવકો પેદા થશે. કોઈ પણ રાષ્ટ્રની ઉન્નતિ તેના સેવકોની સંખ્યાને લીધે નથી થતી, પરંતુ યોગ્યતાને લીધે જ થાય છે. એ ખાસ યાદ રાખવાનું છે. કોઈ પણ સમાજની સુખાકારીને સમૃદ્ધિની પરાશીશી પણ એ જ હોય છે.

પરમ પૂજ્ય મહાત્મા યોગેશ્વરજીનો જન્મ દિવસ તા. ૧૫ ઓગસ્ટ છે તે સમય દરમિયાન તેઓશ્રી પાલનપુર હશે. પાલનપુરનું સરનામું નીચે પ્રમાણે છે.

શ્રીવિજયભાઈ પુરોહિત  
સરકારી વસાહતની પાછળ, અંબિકા સોસાયટીની બાજુમાં  
જેચરપુરા, પાલનપુર જિ. બનાસકાંઠા-૩૮૫૦૦૧

## લવાજમ અંગે સૂચના

અધ્યાત્મ માસિકને સપ્ટેમ્બર, ૧૯૮૨ માં ત્રણ વર્ષ પૂરાં થશે. એથી ગ્રાહક ભાઈબહેનોને વિનંતી છે કે તેઓ પોતાનાં ચોથા વર્ષના લવાજમ સમયસર મોકલાવી આપે.

જુદાં જુદાં શહેરોમાં અધ્યાત્મનાં લવાજમ સ્વીકારવામાં આવે છે. તેઓનાં નામ તથા સરનામાં નીચે પ્રમાણે છે.

ચોથા વર્ષે પણ અધ્યાત્મનું વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૧૫, રાખવા ઠરાવ્યું છે; જે કે આ વર્ષે પોસ્ટલ ખાતાએ ટિકિટના દર વધારીને અઢીગણા કર્યાં છે. પરદેશનું વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૧૨૫ છે- AIR MAIL થી. જે ગ્રાહકો લવાજમ તંત્રીને સીધું મોકલાવવા ઈચ્છતા હોય, તેઓએ રૂ. ૧૫ નું મની-ઓર્ડર નીચે પ્રમાણે કરવું.

નારાયણ હ. બની.  
તંત્રી, અધ્યાત્મ, પ્લોટ નં. ૧૬૮૮ બી,  
સરદારનગર, ભાવનગર-૧ ૩૬૪૦૦૧  
ભારતમાં એકથી મોકલાવેલ લવાજમ સ્વીકારવામાં આવશે નહિ. ગ્રાહકોને તેની નોંધ લેવા વિનંતી છે.

### પરદેશમાં ( કેનેડામાં )

૧ શ્રી. સુરેશભાઈ એમ. શાહ  
૩૫૪, ડીફ્ટવુડ એવન્યુ, ૫ ડાઉન્સવ્યુ, ઓન્ટારિયો,  
M3N-2P5 કેનેડા

યુ. કે. (ઈંગ્લેન્ડ)

૨ શ્રી. અંબાલાલભાઈ એમ. મિસ્ત્રી  
૪૭, વુડ સ્ટ્રીટ, રગ્બી, યુ. કે.

### આખિયા

૩ શ્રી. નાથુભાઈ કે. પટેલ  
પોસ્ટ બોક્સ નં. ૩૦૭૩૫ લુસાકા, આખિયા.

### અમેરિકા

૪ શ્રી. ભગવાનજી એસ. ભટ્ટ  
અલોહા મોટેલ, ૨૪૦૬, સાઉથ મેઇન સ્ટ્રીટ  
સાન્ટા એના, કેલિફોર્નિયા, ૯૨૭૦૭ યુ. એસ. એ.

### ભારત

- ૧ શ્રી. બાબુભાઈ વ્હોરા  
૩૧, ગવર્મેન્ટ સરવન્ટસ કો. ઓ. હા. સોસાયટી,  
નવરંગપુરા, અમદાવાદ-૬
- ૨ શ્રી. ઈશ્વરભાઈ એમ. શાહ  
એ-૪, વિહારકુંજ સોસાયટી, રણમુક્તેશ્વર મહાદેવ પાસે,  
વડોદરા-૪
- ૩ શ્રી. જીતુભાઈ ગાંધી  
૫૫/૧, અરુણોદય સોસાયટી, અલકાપુરી, વડોદરા-૫
- ૪ શ્રી. વિનુભાઈ અમીન, વાડી, વાયડા પોળ, વડોદરા.
- ૫ પ્રો. ડી. જી. ભટ્ટ  
૪૪, નંદનવન સોસાયટી, ઘોડઘોડ રોડ, સુરત-૧
- ૬ શ્રી. રમેશભાઈ પટેલ  
એક્સપ્રેસ ઓર્ડલ એન્ડ એન્જ. કું.  
૭/૪૬૧૬ સ્ટેશન રોડ, સુરત-૩
- ૭ શ્રી. શાન્તિભાઈ કનેરિયા  
કનેરિયા એન્જિનિયરીંગ વર્ક્સ, ઢબરભાઈ રોડ,  
રાજકોટ-૧

- ૮ શ્રી. હરસુખરાય ગંગાશંકર પંડ્યા  
'ગાયત્રી કૃપા' ગાંધીઆમ સોસાયટી, એરોડોમ પાછળ,  
રેવા રોડ, રાજકોટ.
- ૯ શ્રી. હરિભાઈ ભોજાણી  
ગેસ્ટ હાઉસ રોડ, મોરળી, ૩૬૩૬૪૧.
- ૧૦ શ્રી. ચંદ્રકાન્તભાઈ પંડ્યા  
શિક્ષક, ખીરસરા. (કાલરિયાનું) [ જિ. રાજકોટ ]
- ૧૧ શ્રી. જે. વી. શાહ C/O એસ. વી. એન્ટરપ્રાઇઝ,  
૨૦૩, શારદા એમ્બર્સ, ખીજે માળે,  
૧૫, ન્યુ મરીન લાઈન્સ, મુંબઈ ૪૦૦૦૨૦
- ૧૨ શ્રી. વિશ્વનાથ મૂ. જાની  
૮૧/A બાણગંગા રોડ, મઠની બાજુમાં, વાલકેશ્વર,  
મુંબઈ- ૪૦૦૦૦૬
- ૨૩ શ્રી. હરગોવિંદભાઈ ભટ્ટ  
C/O મેસર્સ વલિયા બ્રધર્સ પ્રા. લિ.  
૮૯, મેડોઝ સ્ટ્રીટ, 'અરાસ્ત', ત્રીજે માળે,  
મુંબઈ- ૪૦૦૦૨૩
- ૧૪ શ્રી. યોગેશ્વર ધ્યાન કેન્દ્ર  
C/O શ્રી. વિજયભાઈ પુરોહિત, સરકારી વસાહતની પાછળ,  
અંબિકા સોસાયટીની બાજુમાં, બેચરપુરા, પાલનપુર
- ૧૫ શ્રી. ભાઈલાલભાઈ છાટખાર  
કૃષ્ણકુંજ, દાદા સાહેબના દેરા સામે,  
કાળાનાળા, ભાવનગર ૩૬૪૦૦૨
- ૧૬ શ્રી. ઈશ્વરભાઈ પ્ર. ભક્ત  
મુ. પો. કપુરા, તા. વ્યારા, જિ. સુરત

## મહાત્મા યોગેશ્વરજી— ગુજરાતનું ગૌરવ

શ્રી ઈશ્વરભાઈ ભક્ત

શતમ્ભૂયશ્ચ શરદઃ શતાત્ ।

પ. પૂ. મહાત્મા શ્રી. યોગેશ્વરજીનો જન્મ દિવસ તા. ૧૫મી ઓગસ્ટ છે. એટલે એ મંગળદિને અધ્યાત્મના તંત્રી સંપાદકો, સલાહકાર મંડળના સભ્યો ધ્યાન કેન્દ્રોના સાધકો તેમજ અન્ય વિશાળ વાંચકવર્ગ સહુ તરફથી તેઓશ્રીને અંતરના અંતરતમથી શુભેચ્છા પાઠવીએ છીએ.

સાચું પૂછો તો સંત અને મહાપુરુષોનો જન્મ કે પ્રાકૃત્ય-દુનિયાના હિત માટેજ હોય છે. એમની હરેક ક્રિયા-આસ-પાસ વસતા કેવળ માનવોજ નહિ, પરંતુ સમગ્ર જડ-ચેતન સૃષ્ટિને અનુપ્રાણિત કરે છે, પ્રેમથી ભરે છે, ને માનવોને જીવન પ્રત્યેની એક નવી દૃષ્ટિ બક્ષે છે.

મનુષ્ય તરીકેના જન્મ માટેનું મહત્ત્વ એટલા માટેજ ગાવામાં આવ્યું છે કે તે સુક્રિતનું દ્વાર ઉઘાડનારી શકવર્તી ઘટના છે. એને માટે ભૌતિક જન્મ કરતાં પણ અજ્ઞાનની દશામાંથી જ્ઞાનની દશામાં બગવાનું મહત્ત્વનું છે. જીવનમાં કરવાનો સાચો પુરુષાર્થ જ એ માટેનો છે, પરંતુ કેવળ ભૌતિક સંપત્તિ ને સગાંસહોદરોનેજ સર્વસ્વ માની બેઠેલો અજ્ઞાની જીવ, નશ્વર વસ્તુઓની સંપ્રાપ્તિમાં સમગ્ર જીવન વેડફી નાંખે છે. એટલે મહાપુરુષના જન્મદિવસની ઉજવણીનો એ ગર્ભિત સંદેશો છે કે અન્ય મનુષ્યો પણ એમની જેમ અજ્ઞાન-દશામાંથી જાગી, જ્ઞાનની દશા પ્રાપ્ત કરી લે. જીવનનું મંગલ

ધ્યેય આજ જીવનમાં પામી જીવનની સાર્થકતા સાધી લે.

अज्ञानतिमिरांधस्य ज्ञानांजनशलाकया  
चक्षुरुन्मिलितं येन तस्मै श्री गुरवे नमः ।

અજ્ઞાનરૂપી અંધકારથી જેની આંખો મોહાંધ થયેલી છે, તેવા શિષ્યની આંખો જ્ઞાનરૂપી અંજનની શલાકાથી ( સૂરમો આંજવાની સળી ) જેમણે ઉઘાડી છે, એવા સદ્ગુરુને અનેકાનેક પ્રણામ હો !

ઉપરોક્ત સંદર્ભમાં, અધ્યાત્મ પરિવારના લેખક તેમજ કબીરવાણીના તંત્રી શ્રી. ઇશ્વરભાઈ ભક્તે, પ. પૂ. મહાત્માશ્રી યોગેશ્વરજી ઉપર જે મનનીય લેખ લખ્યો છે, તે અહીં સાભાર પ્રસિદ્ધ કરીએ છીએ.

—તંત્રી.

“ શ્રી યોગેશ્વર આજને દહાડે જગતના વિરલ પુરુષ વિશેષોમાંના એક છે. અથવા એટલું જ શા માટે ?..... જગત પોતાનાં સૌથી મહાન મનુષ્યોને ઓળખતું નથી, તેવાં ઓમાંના એક. ”

—વિજયરાય ક. વૈદ્ય

ગુજરાતના મૂર્ધન્ય વિદ્વાન સાક્ષર સ્વ. શ્રી વિજયરાય વૈદ્યના ઉપરોક્ત શબ્દો ઘણું કહી જાય છે. સર્વ શ્રેષ્ઠ મહાપુરુષોને ઓળખવામાં આ જગત ઘણું મોડું પડે છે તેવી માર્મિક ટકોર પણ ઉપરોક્ત શબ્દોમાંથી ધ્વનિત થાય છે. ઈ. સ. ૧૯૬૦ પછી તેઓશ્રીએ ભાગવતી શક્તિથી સંપન્ન બનીને ગુજરાતના શહેરોમાં લોકસંગ્રહાર્થે વિચરણ કરવા માંડ્યું હતું. ત્યાર પછી તેમને હાથે સર્જાયેલ સાર્વિક સાહિત્ય પણ પ્રત્યેક વર્ષે પ્રકાશિત થવા લાગ્યું. સ્વ. શ્રી વૈદ્ય સમસ્ત ગુજરાતના મહાન વિવેચક હતા. તેમની સત્ય

પારખુ દષ્ટિએ સાહિત્ય દ્વારા પૂ. યોગેશ્વરજીના સામર્થ્યનું સમયોચિત સુભગ દર્શન કરી લીધું હતું. તેની પ્રતીતિ ઉપરોક્ત વિધાન દ્વારા આપણને થાય છે.

ભગવદ્ દર્શનની અભિલાષાથી ત્યાગને પંથે ઘણા વળે છે. પરંતુ ત્યાગનો માર્ગ તો ઘણો કપરો માર્ગ છે. શૂરવીરનો માર્ગ ગણાય છે. તેથી ઘણા ખરા તો ધ્યેયસિદ્ધિ પહેલાં જ પતન પામે છે. જે સિદ્ધ બને તે પુરુષ વિશેષ છે. વિરલ શબ્દ-વીસમી સદીમાં પુરાણોમાં વાંચવા મળે છે તેવી તેમણે કરેલી ધોર તપશ્ચર્યાનું તે દ્વારા પ્રાપ્ત થયેલ યૌગિક સિદ્ધિઓનું અને તે સિદ્ધિઓને પચાવી નમ્રાતિનમ્ર ભાવે તેમના દ્વારા લોકસંગ્રહના કાર્યનું યથોચિત મૂલ્યાંકન છે. તેમને સાંભળવા એ પણ એક હલાવો છે. ત્યારે પણ તેમને માટે વપરાયલું વિશેષણ યથાર્થ લાગ્યા વિના રહેતું નથી. સ્વાનુભૂતિ જન્ય, આત્મબળથી રસાયલી કસાયલી, હૃદય તલના ઊંડાણમાંથી અસ્ખલિત રીતે વહેતી તેમની શ્રીવાણી નિરાસુ શ્રોતાઓને પતિતપાવન ગંગા જેવી પુણ્યશાળી લાગે છે. તેમાં વપરાયલી ભાષા શિષ્ટ, ઓજસ્વી છતાં સરળ, સરસ ને સચોટ હોય છે. કયાંય પણ દુર્બોધ નહીં. શ્રોતાઓને સમયનું ભાન રહેતું નથી. તેથી જ તેમને માટે વપરાયેલું વિરલ વિશેષણ આપણને ગમી જાય છે. આ દષ્ટિએ તેઓ વિરલ વક્તા વિશેષ પણ છે.

તેમણે માત્ર ૮ વર્ષની ઉંમરે પિતાની છત્રછાયા ગુમાવેલી. સ્થિતિ અત્યંત ગરીબ. મુંબઈ અનાથ આશ્રમમાં રહીને ભણ્યા. માતાનો એકનો એક દીકરો નાનપણથી જ પરમાત્મા પ્રેમી ભણુતા ભણુતા પ્રભુ દર્શનની ઝંખના તીવ્રતમ બની એટલે માતાની સંમતિ લઈ હિમાલયનું શરણુ લીધું. દેવ

પ્રયાગમાં ઘેર તપશ્રયો કરી. સાત વરસ સુધી ઉંઘ નહિ. સાત વરસ સુધી સૂવાનું નહિ. ઉપવાસોની કોઈ અવધિ નહિ. દેહ પડી જાય તો ભલે પણ પ્રભુના દર્શન થાય તો જ અન્ન લેવું. માત્ર પાણીના પાંચ આચમન જ લેવા. એકસો એક દિવસ સુધી ઉપવાસ ચાલ્યા. સામે લાલચો કસોટી કરતી. આગંતુક પ્રવાસીઓ સારી સારી વાનગીઓ સામે મૂકી જતા. સાત વર્ષ સુધી મૌન. વાત તો કોની સાથે કરે? તેમનું મન તો પ્રભુ સાથે જ વાતો કર્યા કરે. પ્રભુને આજીવનપૂર્વકની પ્રાર્થના કર્યા જ કરે. અષ્ટસિદ્ધિ નવનિધિની લાલચો પણ આવી. કાંઈ જ ખપ્યું નહિ. માત્ર પ્રભુનું જ દર્શન. આખરે પરમાત્માએ તેમની મનોકામના પૂર્ણ કરી.

એકના એક દીકરાએ તો પ્રભુ સાથે પ્રીત જોડેલી એટલે માતાજીની સંભાળ કોણુ રાખે? સમય જતાં માતાજીને પણ સાથે રાખ્યાં. માતાજીને પણ આધ્યાત્મિકતાથી સંપન્ન બનાવ્યાં, લગભગ છત્રીસ વર્ષ સુધી માતાજીને સાથે રાખી તેમની યથોચિત સેવા કરી. તેથી તેમને માતૃભક્ત તરીકે પણ સંતજગત ઓળખે છે. આ દૃષ્ટિએ પણ તેઓ વિરલ વિશેષ સંત કહેવાય. આજના જમાનામાં એક ગૃહસ્થી પણ પોતાની માતાની સાર સંભાળ ન રાખી શકે તેવી સંભાળ તેમણે માતાજીની અંતિમ માંદગીમાં પણ રાખી. તેમના માતાજી ઈ. સ. ૧૯૭૬માં જ દેવલોક પામ્યાં પોતાના શરીર પર હાર્ટ એટેકના બખ્ખે હુમલાઓ આવ્યા તો પણ તેમણે માતાજીને સ્વસ્થ ચિત્તે વિદાય આપી. લોકાચાર પ્રમાણે શાઓકત વિધિઓ પણ કરી. પોતે સાહિત્યકાર એટલે માતાજી ઇંદોતેર વર્ષ દેવલોક પામ્યાં તેથી તેમણે ઇંદોતેર કાવ્યોનું સર્જન કરી તેમનું તર્પણ કર્યું. એક સંત સમર્થ સાહિત્ય-

કાર હોય તે પણ વિરલ જ કહેવાય ને! નહિ તોય નેહું જેટલા ગ્રંથ-પુષ્પો અત્યાર સુધીમાં મા શારદાના ચારુ ચરણો-માં સમર્પિત કરનાર સંત સાહિત્યકાર કેટલા? સાહિત્ય અને તે પણ વૈવિધ્ય સભર ને શુદ્ધ સત્વશીલ સાહિત્યના વિવિધ સ્વરૂપોને જાણે કે આત્મસાત્ કરી ચૂક્યા હોય તેવા પ્રજ્ઞાશીલ સંત સર્જકોની સંખ્યા આ જગતમાં વિરલ જ રહેવાની!

અનંત શક્તિઓથી વિભૂષિત થયેલું તેમનું વ્યક્તિત્વ સમસ્ત ગુજરાતને માટે ગૌરવરૂપ છે. મહર્ષિ અરવિંદે અતિ-મનસને આ સ્થળ પૃથ્વી પર અવતરિત કરવાની મહેચ્છા કરેલી. પરમાત્માની તે પરત્પર ચેતના તેઓશ્રીમાં ઈ. સ. ૧૯૬૦ થી આવિષ્કૃત થઈ ચૂકી છે એટલું જ નહીં પણ તે પરત્પર ચેતના ચોવીસે કલાક, ચંદ્રમાં ચાંદની અતૂટ પણે જોડાયેલી રહે તે રીતે જોડાયેલી રહે છે. ઇચ્છામાં આવે તે રીતે તે ત્યારે તેની સાથે વાતો પણ કરી શકે છે. આવા અનન્ય સંત ગુજરાતમાં ક્યારે જન્મ્યા હશે તેની મને તો જાણ નથી. આ દૃષ્ટિએ પણ તેઓશ્રી આધ્યાત્મિકતાના સર્વ ઉર્ધ્વતમ શિખરોને સર કરનાર વિરલ વિશેષ સંત છે.

આવી મહાન વિભૂતિ સાથે અમેરિકામાં મને પોણા બે મહિના સુધી રહેવાની સુવર્ણ તક પ્રાપ્ત થઈ હતી, તેથી હું મારી જાતને અત્યંત સદ્ભાગી સમજું છું. તેમને નજીકથી જોવા એ પણ એક હાલો છે. એકે એક મિનિટનો તેઓ ઉપયોગ કરતા હતા. આખી રાત ભાગ્યે જ તેઓ સૂતેલા જણાય. સૂતા હોય તો અર્ધો કલાકથી વધુ નહીં જ. ક્યાં તો તેઓ ધ્યાનસ્થ અવસ્થામાં બેઠેલા જણાય અથવા તો પોતાની રૂમમાં આંટા મારતા જણાય. માતાજીના અવસાન

પછી માળા કરવાનો નિયમ તેમણે રાખ્યો છે. તેથી આંટા ભારતી વખતે હાથમાં માળા પણ જણાતી હોય છે. મળસ્કે ફરીથી સમાધિસ્થ બની જાય. આસન, પ્રાણાયામ, વ્યાયામ વિગેરે નિયમિત પણે કરીને તેઓ સ્નાન કરી લે છે. સ્નાન કર્યા પછી ફરીથી એક કલાક ધ્યાન કરી લે છે. ત્યાર પછી તેઓ લેખન કામમાં મગ્ન બની જાય છે. અમેરિકામાં આવ્યા ત્યારે તેઓ તુલસીકૃત રામાયણને ગુજરાતીમાં દોહાઓપાઈ-માં અનુવાદિત કરવાનું કાર્ય નિયમિત રીતે કરતા જણાતા. સવારે સાડા ત્રણ કલાક એકધારા લેખનકાર્યમાં વ્યતીત કર્યા પછી તેઓ સાડા અગિયાર વાગ્યે ભોજન માટે તૈયાર થાય. ભોજન બાદે જ બનાવતા. ભોજન પણ કેટલું? તદ્દન અલ્પ. સામાન્ય માણસને અલ્પહાર પણ ઓછો પડે તેટલો તેમનો ખોરાક. ઘણીવાર તે એક જ વાર જમતા. એક વાર હૃદયથી જ ચલવી લેતા. જમ્યા પછી ટપાલ લખાવવાનું કાર્ય કરાવતા. થોડો આરામ કર્યા પછી દોઢ કલાક ફરીથી લેખનકાર્ય કરતા. સાંજે દોઢ કલાક વ્યાખ્યાન માટે આપતા. આ રીતની તેમની દિનચર્યા પણ તેમને વિરલ વિશેષ સંત તરીકે પૂરવાર કરે છે.

તેમના સામર્થ્યનો પરિચય નજીક આવનારને વારંવાર થયા કરતો. તેમને પ્રશ્ન પૂછનારનો મનોભાવ કે તેમને વંદન કરનારનો મનોભાવ સહજ રીતે તેઓ જાણી જતા. એટલું જ નહીં પણ ઘણીવાર અબજોલા ભાઈઓ બપોરની બારથી એક વાગ્યાની બેઠકમાં આવતા ત્યારે તેઓને વગર પ્રશ્નો પૂછ્યે યોગ્ય ઉત્તરો મળી જતા ત્યારે આશ્ચર્ય થતું. આમંત્રણો અવાર નવાર મળ્યાં કરતાં. આમંત્રણ આપનાર કેવો વિચાર ધરાવે છે અને કેવી રીતે જીવન ગુજારે છે તે

પણ મારા જેવાને કહી દેતા. વિના પહેલાંને અબજોલા વ્યક્તિ-ને ઇતિહાસ તેઓ જાણી જતા. કાંઈ અઘટિત બનાવની ઝાંખી પણ તેમને થઈ જતી: કોઈ તેમને છેતરી શકે નહિ એની પ્રતીતિ અમોને વારંવાર થતી. તેમની સર્વજ્ઞતાનો પરિચય અમોને પણે પણે થતો. ત્રિકાળ જ્ઞાનીઓમાં પણ તેઓશ્રી અમોને વિરલ વિશેષ જ લાગતા.

ઘડીયાળની સાથે તાલ મેળવતા હોય કે ઘડીયાળ તેમની સાથે તાલ મેળવતી હોય તે સામાન્ય રીતે પારખી શકાતું નહિ. નિયમિત કાર્યક્રમ, નિયમિત વ્યવહાર, નિયમિત વાતચીત, નિયમિત મુલાકાત આ બધું અમોને પ્રસન્નકારક લાગતું. તેમના સાંનિધ્યમાં અમારા મનમાં ખરાબ વિચારો ઉત્પન્ન થતા જ નહિ. અમોને કોઈ દિવસ કંટાળો આવ્યો જ નથી. તેમની મુખ ઉર છવાયેલી પ્રસન્નતા અમારા હૃદયમાં વ્યાપી વળતી હોય તેવો અમને વારંવાર અનુભવ થતો. તેઓ સ્વભાવે માયાળુ. ખરેખર તે કુરુણાના સાગર જ. છતાં શિસ્ત માટે કડક, તેમના શરણમાં રહેવું હંમેશાં ગમે તેવું તેમનું વર્તન ખરેખર દાઢ માંગી લે છે. ખોટી આળપંપાળ કદી જેવા નહિ મળે. જે કહેવું હોય તે સ્પષ્ટ કહી દેતા. તેમના સાંનિધ્યમાં સાથે રહેનારના હૃદયમાં આધ્યાત્મિકતા અંકુરિત થતી મેં જોઈ છે. જેવી જેની ભૂખ તેવું તેને પીરસાઈ જતું તે મેં જોયું છે.

તેઓ શ્રી મહાત્મા ગાંધીજીના પરમ ભક્ત પણ ખરા. તેમના જીવન પર ગાંધીજીની અસર સ્પષ્ટ વર્તાયા કરતી. સાદાઈ, સાદગી ને સ્વભાવની સરળતા એ લક્ષણો સહુ કોઈનું ધ્યાન ખેંચતા. બપોરના લેખનકાર્ય પછી ઘણીવાર કહેતા કે 'હવે સમાજનો રોટલો ખાવાનો આપણને અધિકાર મળ્યો !

તેમનો પહિરવેશ પણ શુદ્ધ ખાદીનો. કાટેલું કપડું જાતે સાંધી લેતા. કપડાં પણ જાતે જ ધોઈ લેતા. સ્વાવલંબીપણાનો ગાંધીજીનો આદર્શ જાણે કે ચરિતાર્થ થતો જણાતો. લોકો લેટ સોગાદ મૂકતા તે બધી સ્વીકારતા નહિ. ઘણીવાર પ્રસાદી તરીકે પાછી પણ આપી દેતા. કોને કેટલી જરૂર છે તે તેઓ ખરાબર જાણી જતા. ઘણીવાર સામેથી દાન પણ આપતા. જ્ઞાનનું દાન તો તેઓ કરતા જ રહેતા હોય પણ કોઈને નાણાકીય સહાય જરૂર જણાય ત્યાં કરવાનું ચૂકતા નહિ. આ પ્રકારના લક્ષણો આજે તો ભાગ્યે જ કોઈ સંતોમાં જણાતા હશે. તેમની પાસે કોઈ નિરાશ થઈને જતું નહિ. શરણમાં આવનારને નિર્ભયતાનો ને સલામતીનો અનુભવ થતો.

આવા સ્વનામધન્ય મહાપુરુષ મારા ગુરૂદેવ છે. તેમને વિષે વધું શું લખું? તેમના ગુણો ગણાય નહીં એટલા. સાક્ષાત્ મા શારદા પણ વર્ણન ન કરી શકે તો મારા જેવા સામાન્ય જનનું તો શું ગણું? સદ્ગુરૂ કપીર સાહેબ કહે છે તેમ:—

સખ ધરતી કાગદ કરું, લિખની સખ વનરાય  
સાત સંમદકી મસ્ત કરું, ગુરુ ગુન લિખ્યા ન જાય!

ભક્ત હરેક કામ કરતાં પોતાની જાતને બે પ્રશ્નો જરૂર પૂછે “ભગવાનને શું ગમશે અને ભગવાનને શું નહિ ગમે?”

## કામભાવનું પ્રેમભાવમાં રૂપાંતર ✓

—શ્રી યશસ્વીભાઈ ય. મહેતા

શ્રીરામકૃષ્ણે મા કાલીને ગદગદ કંઠે કંઈક રોપમાં પાંચ-વર્ષના બાળક જેવા નિર્દોષ ભાવથી કહ્યું. “મા, મારા મનમાં કામભાવ આવશે તો મારા ગળે હું છરી ફેરવી દઈશ.”

આ એક અપૂર્વ ઘટના છે. એકવાર આ આશંકાથી ઠાકુરની છાતી ધડકી ઉઠી હતી. તે જ ક્ષણે દોડતા જઈ માં પાસે જમીન પર લાકડીની જેમ પછડાઈને નીચે પડી ગયા. અને ઉપરોક્ત પ્રાર્થના તેમણે માને કરી હતી.

જો ખરેખર કામભાવ આવ્યો જ હોત તો તેમણે અવશ્ય ગળા ઉપર છરી ફેરવી ફીધી હોત. તેઓ સત્યપુત્ર હતા. મન અને વાણીની એકતા અનેડ હતી. પરંતુ જે સદા માનું જ સ્મરણ કરતાં કરતાં જીવે છે તેને એવી સ્થિતિમાં કદિ ય મા નાખી શકે ખરી ?

તુલસીદાસ શ્રીરામને પ્રાર્થના કરે છે:

નાન્યાસ્પૃહા રઘુપતે હૃદયેસ્મદિયે  
સત્યં વદામિ ચ ભવાન્ સ્વિલાન્તરાત્મા ।  
ભક્તિ પ્રયચ્છ રઘુપુંગવ નિર્ભરાંમે  
કામાદિ દોષ રહિતં કુરુ માનસં ચ ॥

હે અખિલ પ્રાણીમાત્રમાં વસતા અંતરાત્મનું ! હું સાચું કહું છું કે મારા હૃદયમાં હવે સંસારની કોઈ પણ સ્પૃહા રહી નથી. હે રઘુપુંગવ ! આપનાં શ્રી ચરણોમાં મને અનન્ય ભક્તિનું દાન કરો. અને મારા મનના કામ આદિ દોષોથી મુક્ત કરવાની કૃપા કરો !

તુલસીદાસની જેવી સમગ્રાઈ અને વ્યાકુળતાથી આવી પ્રાર્થના લાગ્યે જ આજે કોઈ કરી શકે. આજે સંસારી માણસને પ્રાર્થના કરવી હોય તો એમ કરવું પડે કે:—

“હું ભગવાન, મારા હૃદયમાં તો સંસાર ભોગવવાની અનેક ઈચ્છાઓ છે. સ્પૃહાઓનો કંઈ પાર નથી. પરંતુ આપનાં શ્રીચરણોની અનન્ય ભક્તિ મેળવવા આ બધી મારા સાધન-પથમાં આવતી મોટી મોટી આડશો ને વાડ છે. જો આપ કૃપા નહિ કરો, મારી વહારે નહિ ધાઓ તો આ સંસારની સ્પૃહાઓને હું કદિ છૂટી શકીશ નહિ. આપનાં શ્રીચરણોમાં અનન્ય ભક્તિ મારે પ્રાપ્ત કરવી છે. આપના સહકારથી જ તે શક્ય છે. મારી ઉપર કૃપા કરો.”

ગીતામાં કહ્યું છે કે :

रसवर्जं रसोऽप्ययं पर द्रष्ट्वा निवर्तते ।

પરમાત્માનો સાક્ષાત્કાર કર્યા પછી જ માણસના મનના કામરસ આદિ દોષો નિવૃત્ત થાય છે.

અહીં “પરમાત્માના સાક્ષાત્કાર” નો સૂચિત અર્થ “પરમાત્માની કૃપા” એવો ઘટાવવાનો છે. સાધકે ભક્તિ-રસનો પરમઆનંદ મહાણવો હોય તો સતત, નિયમિત ભગવદ્-ચિંતન, ભગવદ્-ઉપાસના, જપ, પ્રાર્થના જે બની શકે તે કર્યા કરવાનું છે.

ભગવદ્ કૃપા થતાં સ્થૂળ જાતીય સંબંધો ઉન્નત બનીને કામગંધહીન પવિત્ર પ્રેમ સંબંધોમાં રૂપાંતર પામે છે. જાતીય રાગ અત્યંત સ્થૂળ, ભૌતિક હોવાને કારણે શુદ્ધ વસ્તુ સુધી કે શુદ્ધ પ્રેમ સુધી પોતાની મેળે પહોંચી શકતો નથી. ઈશ્વર-કૃપા આ માટે અત્યંત આવશ્યક છે. તે સાધકની સતત

સાધના-ઉપાસનાથી પ્રાપ્ત થાય છે.

કવિ ચંડીદાસ રામી નામની ધોબણને ચાહતા હતા. પોતે અત્યંત ઉચ્ચ કોટિના સાધક હતા. એટલે એ ધોબણમાં એને શ્રીકૃષ્ણના લીલા સહચરી શ્રીરાધામાતાનાં દર્શન થયાં હતાં.

તેમણે ગાયું કે,

“ રજકિનીરુપ કિશોરીસ્વરૂપ કામગન્ધ નહિ તાય ”

તે રજકિની ( ધોબણ ) ના રૂપમાં કિશોરી ( શ્રીરાધિકા ) જ છે—તેનામાં કામની ગંધ પણ નથી.

પ્રેમ અને કામ એ બન્ને બહુ પાસેના સગા છે.

શ્રીરામકૃષ્ણ કહેતા:—કામની સાથે સંઘર્ષ કરીને છૂટવાનો પ્રયત્ન કરવાનું છોડો. તેનું મુખ સંસાર-( કામ-કાંચન ) ને બદલે ઈશ્વર તરફ ફેરવી નાખો. એટલે તે ભગવદ્ પ્રેમ બની જશે.

કામ અંધ હોય છે, પ્રેમ નિર્મલ ભાસ્વર. એમ તેઓ કહેતા. જો વ્યક્તિમાં મનુષ્ય-બુદ્ધિ રાખશે તો કામ-ભાવના, રાગ-વૃત્તિ થશે. તે જ વ્યક્તિને ભગવદ્-બુદ્ધિથી જોશે તો તે પ્રેમ બની જશે.

ગોપીઓએ શ્રીકૃષ્ણ પ્રત્યે કદિ મનુષ્યભાવથી જોયું ન હતું. તેમનો સદાય તેમની પ્રત્યે ભગવદ્ભાવ હતો.

શ્રીકૃષ્ણ તેમને પાછા ફરવાનું કહે છે ત્યારે તેઓ જવાબ આપે છે કે, અમે પતિ, પિતા, પુત્ર, સ્વજન, મિત્ર બધું છોડીને તમારી પાસે આવ્યાં. હવે ભલા, અમે જઈએ ક્યાં? તમે સૌના અંતરાત્મા છો.

ગોપીઓના મનનો સંપૂર્ણ નિરોધ શ્રીકૃષ્ણના ભગવદ્ સ્વરૂપમાં થઈ ગયો હતો. એક ભાવમાં સાધક સંપૂર્ણ એકાગ્ર થતાં ભગવદ્ભાવ પ્રકટ થાય છે. કામ, ક્રોધ, ભય, રમેહ

આમાંથી કોઈ એક દ્વારા તન્મયતા પ્રાપ્ત થઈ શકે છે.

ક્રમ દ્વારા જેમ કે ગોપીઓનો, ક્રોધ દ્વારા જેમ કે કંસનો, ભય દ્વારા જેમ કે શિશુપાલનો, સ્નેહ દ્વારા, જેમ કે યશોદાનો.

શ્રીમદ્ ભાગવત કહે છે : (૧૦-૨૬-૨૫)

કામં ક્રોધં ભયં સ્નેહં એકય સૌહાર્દમેવ ચ ।

નિત્યં હૃદૌ વિદ્યતો યાન્તિ તન્મયતાં હિ તે ॥

ક્રમ, ક્રોધ, ભય, સ્નેહ, સખ્ય, સૌહાર્દના માધ્યમથી હૃદય સાથે સંબંધ બાંધનારની વૃત્તિઓ ભગવન્મય બની જાય છે.

પ્રેમ હોય તો પ્રેમારૂપદ હોવા જ જોઈએ. ભૂખ છે પણ અન્ન નથી એવું કહી બનતું નથી.

(સ્વામી તુરીયાનંદજીના વાર્તાલાપના આધારે આલેખિત)



ભગવાનને ચોરી, હિંસા, ભૂઠ, વ્યભિચાર, છળકપટ, શોષણ, દુરાચાર નહિ ગમે. તો પછી એનો આધાર ભક્તથી ભૂલેયુકે પણ ના લેવાય. તો પછી એમાંથી પાછા વળવાની પ્રવૃત્તિ પ્રારંભવી જોઈએ.

ભગવાનને સદ્ગુણો, સદ્વિચારો, સત્કર્મો ગમશે. દાન ગમશે. સેવા ને દયા ગમશે. સંયમ તથા પવિત્રતા પસંદ પડશે. તો પછી એમનો આધાર લેવો જોઈએ. એથી ભક્તને પોતાને ને બીજા બધાને લાલ પહોંચશે. —યોગેશ્વર

## સાદગીભર્યા સમારંભ

નારાયણ હ. જાની

આ વર્ષે ગુરુપૂર્ણિમાનું મંગલ પર્વ તા. ૬-૭-૮૨ ના રોજ હતું. તે દિવસે પ. પૂ. મહાત્મા શ્રી યોગેશ્વરજી તેમજ પ. પૂ. માશ્રી સર્વેશ્વરી વડોદરા શ્રી જીતુભાઈ ગાંધીને ત્યાં આવી ગયાં હતાં. જે બહારગામના સાધક ભાઈ બહેનોને તેઓશ્રીના મસૂરીથી આવી ગયાની જાણ હતી. તેઓમાંના કેટલાક આ શુભ પર્વ નિમિત્તે ખાસ વડોદરા આવ્યા હતા.

આ દિવસે પૂ. શ્રીએ કોઈ ખાસ કાર્યક્રમ માટે મંજુરી આપી ન હતી. આથી બપોરના બાર વાગ્યાના સત્સંગમાં, હંમેશની જેમ ભાવિક સાધકભાઈ બહેનો-વડોદરા શહેરનાં તેમજ બહારગામનાં-લેગાં થયાં હતાં. સહુ પ્રથમ પૂ. શ્રીનું પૂજન કરી, ફૂલમાળા પહેરાવી, યથાશક્તિ ભેટ ધરવા સાધકો લાઈનમાં ગોઠવાઈ ગયા હતા. લગભગ બસો ઉપરાંત સાધક ભાઈ-બહેનો આ પ્રસંગે ઉપસ્થિત રહ્યા હતા.

પૂ. શ્રીએ સાધકભાઈ બહેનોની ભાવનાની કદર કરી હતી અને ભેટ ધરવામાં આવેલ રકમ-સત્કર્મમાં તેમજ પુસ્તક પ્રકાશન માટે વાપરવામાં આવશે, એવી જાહેરાત કરતી હતી.

ગુરુ પૂર્ણિમાના મંગલ પર્વના દિવસે, તેઓશ્રીએ સાધકોને આત્મિક વિકાસનો કાર્યક્રમ બનાવી તેનો યોગ્ય રીતે અમલ કરવા અનુરોધ કર્યો હતો.

સાથે સાથે ભગવાન શ્રી વેદ વ્યાસનો પણ તે જન્મ દિવસ છે અને શ્રી વેદ વ્યાસનું પ્રદાન ભારતીય સંસ્કૃતિમાં ખૂબ જ મોખરાનું હોવાથી, એ દિવસે એ મહાપુરુષની પુણ્ય સ્મૃતિને યાદ કરવા અને એક ભારતીય જન તરીકે એમના

પ્રત્યેનું ઋણ, એમના ઉપદેશોલા માર્ગે ચાલીને અહા કરવા પૂજ્ય શ્રીએ કહ્યું હતું.

સાંજે ૬-૦૦ અરુણોદય હોલમાં, ખાસ સત્સંગની બેઠક રાખવામાં આવી હતી. આ બેઠકમાં સમૂહમાં વિપશ્યુસહજ નામનું પારાયણ કરવામાં આવ્યું હતું. પ. પૂ. મા શ્રી સર્વેશ્વરી પણ પૂ. શ્રી સાથે આ બેઠકમાં ખાસ ઉપસ્થિત રહ્યાં હતાં અને તેઓએ પોતાના સ્વરચિત ભજનો સુંદર ભાવવાહી સ્વરે ગાયાં હતાં. પૂ. મા સવારની બેઠક વખતે ન હોવાથી સાધકોએ તેઓ શ્રીને પ્રણામ કરી પુષ્પમાળાઓ ધરી હતી આ બેઠકને પણ પૂ. શ્રીએ ઉદ્દેશી હતી. તેઓ-શ્રીએ ગુરુને વ્યક્તિ નહિ પણ શક્તિ સમજી શ્રદ્ધાપૂર્વક એમના વચનોનું પાલન કરવા કહ્યું હતું. ગુરુ હયાત હોય કે ન હોય, છતાં સાધકની ભાવના પ્રમાણે તેઓ હંમેશાં મદદ કરતા રહે છે. એ વાતમાં વિશ્વાસ રાખવા જણાવ્યું હતું. એના સમર્થનમાં સાન્દ્યા-સીરકોની યોગદા સંસ્થાના સાધુ પૂ. શ્રી તૃયાંનંદજીનું ઉદ્દાહરણ તેઓએ સવિસ્તાર સમજાવ્યું હતું.

વડોદરાના ઉત્સાહી સાધકો શ્રી જીતુભાઈ ગાંધી, શ્રી વિનુભાઈ અમીન, તેમજ બીજાઓ એ મળી બહારગામથી આવેલ સાધકભાઈબહેનો મારે ખાસ ભોજન સમારંભ યોજ્યો હતો; જેમાં ૧૦૦ ઉપરાંત ભાઈબહેનોએ ભાગ લીધો હતો.

ગુરૂપૂર્ણિમા નિમિત્તે સાધકો અમદાવાદ, ભાવનગર, રાજકોટ, મોરબી, સુરત, ભરૂચ, મુંબઈ, વિદ્યાનગર વગેરે સ્થળેથી આવ્યા હતા. કેનેડામાં પૂ. શ્રીના યજમાન બનેલ શ્રી. સુરેશભાઈ શાહ અને એમનાં ધર્મપત્ની વિમળાબેનની ઉપસ્થિતિ આ પ્રસંગે ખાસ ધ્યાન ખેંચતી હતી.

## ધ્યાન એક અલભ્ય ચિંતામણી

શ્રીમંગળભાઈ પંચાલ

( ગતાંકથી ચાલુ )

હવે આપણે ધ્યાનના પ્રકારો જોઈશું. સ્થૂળ અથવા પ્રતિકાત્મક ધ્યાન તથા સુક્ષ્મ ધ્યાન. ધ્યાનના અસંખ્ય પ્રકારો છે. આપણે સ્થૂળ, પ્રતિકાત્મક અથવા સગુણ ધ્યાનનો પ્રકાર જોઈશું. સર્વ સામાન્ય જનોને આજ અનુકૂળ થાય છે. સાધના કાળ વધતાં પછી આવા કોઈપણ પ્રતિકની જરૂર રહેતી નથી.

જેનું જેનું આપણે દર્શન-મનન અને ચિંતન કરીએ છીએ તેજ પ્રતિકાત્મક વસ્તુના જેવુંજ આપણું બાહ્ય અને આંતર ચરિવર્તન થતું જાય છે.

આપણી પૂજાની ઓરડીમાં બેસો, સામે સર્વવિધનાશક એવા ગણપતિજીની મૂર્તિ વિરાજેલી છે. તેમનું કેવું અદ્ભુત સ્વરૂપ છે. ચંદન-અર્ચન કર્યા પછી ખૂબ ભાવપૂર્વક જુઓ. તેમનાં તમામ અંગો, જેવાં કે સુંદ, દંતુશળ, કાન આંખો, વિશાળ ઉદર, હાથમાંનો મોઢક, ત્રિશૂળ, તેમની અડખે પડખે ઉભેલી રિદ્ધિ-સિદ્ધિરૂપી દાસીઓ, તેમનો ભવ્ય પોશાક વિગેરે ખુબ ધ્યાનપૂર્વક જુઓ. આખીયે મૂર્તિને આત્મસાત કરી લો. શાંતિ-બેઠક વેળાએ જે કર્યું હતું તેનું અહિં પુનરાવર્તન કરો. માનસપટ પર મૂર્તિ આવી ગયા બાદ તેને સ્થિર રાખવાનો પ્રયત્ન કરવો. મૂર્તિ વિલાઈ જાય ત્યારે ફરીથી આંખો ઉઘાડી જોઈ લો. આમ બે-ચાર વાર કર્યા બાદ જપ શરૂ કરો. શ્વાસની માત્રા સાથે જપ કરીશું તો અત્યંત શિષ્ટ લાભ થશે.

આ ચરણ સિદ્ધ થયા બાદ, તેમનાં અંગોમાં રહેલી ખાસિ-  
યતો, ગુણો વિગેરેનું ચિંતન કરવું જોઈએ. વચ્ચે વચ્ચે વિષયો  
સંબંધી વિચારો આવશે જ. પરંતુ તેના પર બહુ લક્ષ નહિ  
આપવું. તેઓ ચાલ્યા જશે. વળી પાછા આવશે. પરંતુ  
છેવટે આપણે ચિંતનમાં સ્થિર થઈ જઈ શકીશું.

ખેડૂત પોતાના ખેતરમાં વાવણી કરે છે. તેને જળસિંચન  
કરે છે. નિંદામણ ઉગ્યું હોય તો કાઢી નાખે છે. પોતાના પાકનું  
રૂડી રીતે રક્ષણ કરે છે અને પાક તૈયાર થયેથી લલણી કરીને  
ઘેર લાવે છે. ત્યાં પણ પાકની સાથે જે અશુદ્ધિઓ, જેવાં કે  
ડાળાં, પાંખડાં, માટી વિગેરે આવી હોય છે તેને પણ દૂર  
કરે છે અને છેલ્લે ઉપણી કરીને તે પાકને કોઠારમાં ભરે છે.  
આપણી ધ્યાનની ખેતી ખરાબર આવી જ છે. જરાયે ફેર નથી.

આપણું ખેતર નાનું હશે તો એછા પાક ઉતરશે, પણ  
તેથી શું ? પાક તો ઉતારવાનો જ ને. છેવટે પ્રભુદર્શન તો  
થવાનું જ ને ! એટલું જ તો આપણે ઈચ્છીએ છીએ. ગણપતિજી  
ની મૂર્તિના જે ગુણોનું આપણી રૂડી પેરે ચિંતન કર્યું હશે  
તો તેમના ગુણો, આપણા મનની અભયબ જેવી રચનાને  
કારણે ત્યાં એના દૃઢ સંસ્કારો જન્માવે છે. અને તે આપણા  
વાણી-વર્તનમાં પ્રત્યક્ષ થાય છે. આપણે બ્રહ્મ જીવન જીવતા  
મટી જઈએ છીએ. આપણા સર્વ વ્યવહારો સારી રીતે  
ચાલતા હોવા છતાં, આપણે તેનાથી અલિપ્ત રહી શકીએ  
છીએ. જગતની કોઈપણ વસ્તુઓ પ્રત્યે આપણને આકર્ષણ  
નહિ થાય. અસલ કેળુ જેણે ખાધું છે, તેની સામે તેના  
જેવું જ રૂપરંગવાળું નકલી કેળુ આવતાં તે હાથમાં લઈને  
કહેશે કે “વાહ સુંદર બનાવ્યું છે, આખેડૂબ” અને પછી  
ધીરે રહીને બાબુમાં મૂકી દેશે. કેમ કે અસલ નથી. આ તેની

પ્રથમ ક્ષણશ્રુતિ છે. ધ્યાનની ભૂમિકામાં સહજ સાધારણ પણ  
સ્થિર થયા બાદ આ બધું પ્રત્યક્ષ અનુભવમાં આવે છે.

આટલી સ્થિરતા પ્રાપ્ત કરવામાં જે સમય જાય છે તે  
વચગાના સમય જ જરા સાચવી લેવો પડે છે. પ્રસૂતિ  
પહેલાંના સમય જેવો આ સમય છે. પરંતુ એ પણ ચાલ્યો  
જાય છે. કશું જ સ્થિર નથી. એક પરમકૃપાળુ પ્રભુના ચૈતન્ય-  
તે પરાતપર શક્તિ, સિવાય કંઈ જ નથી. સર્વ કંઈ તેમાંથી  
જ ઉપજે છે. સર્વ જ ચૈતન્યમય છે. પૂર્ણમાંથી પૂર્ણને  
કાઢી લો તો પણ તે જ પૂર્ણ બાકી રહે છે.

આ ધ્યાનના પ્રયોગનું આછું પાતળું ચિત્ર દોરવાનો  
નમ્ર પ્રયાસ કર્યો છે. ભગવાન પતંજલિના સૂત્ર “સતુ દીર્ઘ-  
કાલ નૈરંતર્ય સત્કારાસેવિતો દૃઢભૂમિઃ ॥ મુજબ રોજ રોજ  
લાંબા સમય સુધી, અત્યંત પ્રેમપૂર્વક આ સાધના કરવી  
જરૂરી છે, તો જ તેનાં પ્રત્યક્ષ ફળ જેવા અને માણવા  
મળશે. શરૂઆત સારી કરી હશે તો ટુંક સમયમાં જ ફળ  
આવેલાં દેખાય છે જ. તેથી નિરાશ થવાની-અકળાવાની  
જરાયે જરૂર નથી. પ્રભુ હંમેશા આપણી સાથે જ છે. એટલું  
જ નહિ પણ આપણા અંતરતમ પ્રદેશમાં તે રહીને આપણને  
સમયે સમયે દોરવાણી આપે જ છે. તે સર્વનું કલ્યાણ જ  
કરે છે.

આપણા સર્વનું સર્વ પ્રકારે કલ્યાણ થાવ, ધ્યાનના  
સાધન વડે આપણે સર્વ ક્ષેત્રે અતિઅભ્યુદય થાવ. પરમ  
પૂજ્ય મહાત્મા યોગેશ્વરજીના આપણા પર આશિર્વાદ ઉતરો.  
એવી અભ્યર્થના સહિત વિરમું છું. શુભં ભૂયાત્ મંગલમ  
ભૂયાત્ ॥

## પ્રત્યાહાર

પ્રો. મહેન્દ્રકુમાર મો. દેસાઈ (કુમાર)  
મહર્ષિ પતંજલિએ યોગનાં આઠ અંગ ગણાવ્યાં છે. યમ, નિયમ, આસન, પ્રાણાયામ, પ્રત્યાહાર, ધારણા, ધ્યાન અને સમાધિ. ધાર્મિક દષ્ટિબિન્દુને બાજુ પર રાખીને પણ એમ જરૂર કહી શકાય કે આ આઠ અંગો માનવ માત્રના જીર્વ વિકાસની સીડીનાં આઠ સોપાન જેવાં છે. એમાંનાં પ્રથમ ચાર અંગો યમ, નિયમ, આસન અને પ્રાણાયામ-સ્થૂળ શરીર અને સૂક્ષ્મ પ્રાણને સીધાં સંબંધકર્તા છે, જ્યારે છેવટનાં ત્રણ અંગો ધારણા-ધ્યાન-સમાધિ એ મનની જીપત્તી ભૂમિકાઓને લગતાં છે. પ્રત્યાહાર એ મધ્યમાં મુકાયેલું અંગ છે. આ અંગ તરફ અભ્યાસીઓ અને સાધકોએ પૂરતું લક્ષ આપ્યું હોવાનું જણાતું નથી.

આજે જ્યાં ને ત્યાં આસનો અને પ્રાણાયામ શીખવવાના વર્ગો આવે છે. મોટા આશ્રમોમાં અને યોગકેન્દ્રોમાં ધ્યાન-શિબિરો ચલાવવામાં આવે છે. એ ઘણી ઉપયોગી પ્રવૃત્તિ છે. પરંતુ પ્રત્યાહાર અને ધારણાના સ્વરૂપ વિષે કાંતો ઉપેક્ષા સેવવામાં આવી છે અથવા તો બહુ જૂજ પ્રમાણમાં તેની ચર્ચા-વિચારણા થતી સાંભળવા મળે છે. ખરું પૂછો તો પ્રત્યાહાર સિદ્ધ થયા સિવાય ધ્યાન માટેની ભૂમિકા જ તૈયાર થતી નથી. ગીતાના દ્વિતીયાધ્યાયમાં સૂચવ્યા પ્રમાણે સામાન્ય સાધક આસન માંડી, આંખો મીચી ધારણા-ધ્યાન તરફ ગતિ કરવાં ઉપયુક્ત થાય છે પણ તેનું મન ધ્યેયમાં સ્થિર થતું નથી તેનું એક કારણ, સાધકે તે અગાઉ પ્રત્યાહાર માટે પૂરતો અભ્યાસ સેવ્યો હોતો નથી તે છે.

તો પ્રત્યાહાર એટલે શું? આપણી ઈન્દ્રિયો એમનો પ્રિય આહાર મેળવવા હંમેશા પ્રવૃત્ત રહે છે. આંખ રમણીય રૂપને, કાન મધુર શબ્દને, જિહ્વા ગમતા સ્વાદને માણવા, હાથ-પગ હલનચલન માટે, મન તર્કવિચાર તથા સંકલ્પવિકલ્પ માટે, તો બુદ્ધિ સાચા-ખોટા નિર્ણયો બાંધવા માટે નિત્ય તલપાપડ રહે છે. એમ પ્રત્યેક ઈન્દ્રિય પ્રવૃત્તિપરાયણ બની પોતપોતાના બહિર્ વિષયોને પામવા અને માણવા પ્રવૃત્તિ-શીલ રહે છે. આ બધી ઈન્દ્રિયોને બહારના વિવિધ વિષયો-માંથી પાછી વાળવી અને કેવળ ધ્યેયમાં સંલગ્ન કરવા પ્રયત્ન કરવો, એનું નામ પ્રત્યાહાર. એમાં 'આહાર' શબ્દને 'પ્રતિ' ઉપસર્ગ લાગેલો છે. સરળ શાબ્દિક અર્થ કરીએ તો આપણી ઈન્દ્રિયોને જે જે વિષયોનો ઉપભોગ કરવાની આદત પડી ગઈ છે તે તે વિષયોનો પ્રિય આહાર તેને ન આપવો, અને તેના બદલે ધ્યેયના વિષયોનો આહાર આપવો એટલે પ્રત્યાહાર.

કહેવાની જરૂર નથી કે મુમુક્ષુ કે જિજ્ઞાસુ સાધકનું ધ્યેય આત્મસાક્ષાત્કાર કે પરમાત્મપ્રતીતિ સિવાય બીજું હોઈ જ ન શકે. એટલે તેમના માટે તો આત્મપોષક આહારની જ અગત્ય છે. પરંતુ આમ કરવું એ કહેવા જેટલું સહેલું નથી. અમુક પદાર્થ ખાવાથી વ્યાધિ વધારે વણસી જશે અને આરોગ્યને વધુ નુકસાન પહોંચશે એમ વૈદ્યની વારંવાર ચેતવણીની ઉપેક્ષા કરતો દર્દી પોતે સમજી હોવા છતાં પોતાને હાનિકર્તા વાનગીને આરોગે છે, તેમ સાધકનું-ગમે તેટલા આગળ વધેલા સાધકનું-મન પોતાને નહીં ગમતો પ્રતિઆહાર સ્વીકારવા ઝટ તૈયાર થતું નથી. મનનો બધો વ્યાપાર, વિષયોના આસ્વાદનો વ્યવહાર પણ, ઈન્દ્રિયો દ્વારા જ થતો હોય છે. એટલે પ્રત્યાહાર સિદ્ધ કરવા માટે સાધકે પોતાના

મનમાં તે માટેની રુચિ પેદા કરવી જોઈએ, તીવ્ર અભીપ્સાનો અગ્નિ પ્રદીપ્ત કરવો જોઈએ. સહસ્રેષુ એકઃ હજારોમાં કોઈ એકાદ વિરલ યોગી કે ભક્ત હોય છે કે જેને પ્રત્યાહાર એકદમ સિદ્ધ થઈ જતો હોય છે. એવા પ્રત્યાહારીનું ચિત્ત શીઘ્રતઃ ધ્યાન-સમાધિના વેગને ધારણ કરતું હોય છે. અલબત્ત તેમાં તેના પ્રચંડ સાધના-પુરુષાર્થ ઉપરાંત પૂર્વજન્મોના પ્રબળ સંસ્કારો વગેરે પણ મહત્વનો ભાગ ભજવતા હોય છે.

પણ સામાન્ય સાધકને તો પ્રત્યાહાર માટે સતત અભ્યાસ અને ભગૃતિની જરૂર રહે છે. બહિર્ વિષયાભિમુખ બનવાથી જડ થઈ ગયેલી જૂની ટેવોને તિલાંજલિ આપવી અને અંતરાભિમુખ થવાની નવી ટેવોને સુદ્રઢપણે સ્વીકારતા જવી એ જ ધીમે પણ સાચો કમ છે. ધીમેકમ એટલા માટે કે એમાં બળજબરી ન ચાલે, કારણ, થોડાક દિવસ માટે કરેલા વ્રત, ઉપવાસ, મૌન કે રાજસી પ્રવૃત્તિઓ પર પરાણે લાદેલા અંકુશથી સ્થિર કે સ્થાયી પરિવર્તન કે પરિણામ આવતું નથી. એવું દમન તો ઈન્દ્રિયો અને મનને તેમના મૂળ પ્રેય આહાર પ્રત્યેની આસક્તિને વધુ ને વધુ બહેકાવનારું નીવડે છે.

સાચી રીત તો એ છે કે સમજપૂર્વકતાં સાધન, સંયમ અને સત્સંગ-મનન દ્વારા ધીમે ધીમે સાચી ભૂખ કે પ્યાસ લાગવા દેવી જોઈએ અને જીવનમાં પ્રત્યેક પ્રસંગે આ પ્રત્યાહારની-પથ્યપાલનની પ્રક્રિયાને ચાલુ રાખવી જોઈએ. કાલક્રમે પછી એ સહજ બની જતાં અસદ્ પ્રત્યેની અરુચિ અને પથ્યપાચક આહારરૂપ સદ્ પ્રત્યેની સુરુચિ કેળવવા માટે આયાસ કરવો નહીં પડે.

સાધકે ભૂલણું ન જોઈએ કે, પતંજલિ મહારાજે તેમની અષ્ટાંગસીડીમાં પ્રત્યાહારને ધ્યાન અને સમાધિની પહેલાં સ્થાન આપ્યું છે, પાછળ નહીં.

## બુદ્ધિ શરણું ગરુધામિ

આશા ત્રિવેદી

“આ શ્રમણ ચાલ્યો આવે છે, જો જો હો બરાબર રહેજો, કાર ક્યે જ છૂટકો છે.” હાથ વડે લાકડીને જોસથી પકડતો એક બ્રાહ્મણ બોલ્યો.

“આજે એ પાખંડી જીવતો જ નથી રહેવાનો.”

ધર્મોંધ શિવ પૂજકો ગામને સીમાડે વૃક્ષોની ઘટામાં સંતાઈને ભગવાન બુદ્ધને મારી નાખવાની યોજનામાં અંદરો અંદર ગુપ્ત સંવાદ કરતા હતા. લાકડીઓને પોતાની વિજય-સંગિની માનીને હાથની પકડમાં વધુ ને વધુ ભીંસતા હતાં.

ઉજ્જવળ પાત્રા સાથે કારુણ્ય-મૂર્તિ ભગવાન તથાગત મંદગતિથી ચાલ્યા આવે છે. કોમળ ચરણ પગલે પગલે પૃથ્વીની ધૂળના કણ ઢેકાનો ભૂકો કરી નાખે છે. મુખ મંડળની આલા રહ્યા સહ્યા માનવ જીવોના અંધારને દૂર કરવાં આમથી તેમ ફેલાય છે. સોનેરી કમળ જેવો હાથ શત્રુઓના મસ્તકના સ્પર્શની રાહ જુએ છે.

વૃક્ષોની ઘટા સમીપ આવતાં બુદ્ધ એકાએક થંભી ગયા. “આ કોણ પગે અટવાયું કોઈ માનવ લાગે છે. !મત્ર ! જિભો થા” કહીને બુદ્ધે પેલાને ગળે વળગાડ્યો. કૌતુક થયું. લાકડીઓ જમીન પર પડે તેમ બ્રહ્માણીનું ટોણું ભગવાન બુદ્ધના ચરણોમાં ઢગલો થઈ પડ્યું. બુદ્ધના નમેલાં નેત્રો સમસ્ત ટોળાને દયા અને પ્રેમથી ભીંજવી રહ્યાં હતાં. દરેકની આંખોમાં એકજ દર્શન. બુદ્ધ, વાણીમાં એક જ ગુંજારવ બુદ્ધ શરણું ગરુધામિ... અને ભગવાન તથાગતે જવા માટે પગ ઉપાડ્યા. દૂરથી કોઈ આંગતુક શ્વાસભેર દોડ્યો આવે છે. “ભગવાન,

દુઃખી જીવ ઉપર દયા કરો.” થાકેલી વાણીથી એ બોલ્યો.  
શિષ્ય—અહ્યા, જોતો નથી. પ્રભુ આરામમાં છે. પછી આવજો.

આગંતુક—પણ...બાપ દૂરથી આવું છું.

શિષ્ય—પણ બણ નહી. ઘડીક તો શાંતિ લેવા દો.

વટ વૃક્ષની શીતળ છાયા નીચે સુવર્ણ પર્વત જેવા શરીર-વાળા ભગવાન બુદ્ધ થોડી ઘડી માટે વિશ્રાંતિ લેવા આડે પડખે થયા, આંતર ચેતના કણ કણને આવરી લઈને અંદરમાં લઈ જવાનું મૂક કાર્ય કરતી હતી.

બુદ્ધના કાને બહારના સંવાદનો અવાજ પડ્યો. તે તુરત બેઠા થયા અને બોલ્યા, “આનંદ ! એને આવવા દે. રોક નહિ. મોડું થાય છે.”

પેલો આગંતુક પ્રસન્ન ચહેરે ભગવાન બુદ્ધ તરફ જોઈ રહ્યો. દશ ઘડીમાં બુદ્ધની અમૃત વાણીએ આવનાર મનુષ્યના દુઃખને છેદી નાખ્યું. તે એકાગ્ર ચિત્તથી ગણગણતો હતો બુદ્ધ શરણું ગરજામિ. તે વખતે સિંહની જેમ પડખું ફેરવીને ભગવાન તથાગતે નશ્વર દેહમાંથી સદા માટે ગમન કર્યું.

\*

સુંદરીના મુખની પત્ર-ચ્યનામાં ખોવાઈ ગયેલો નંદ દર્પણ આલીને સુંદરી સામે ઊભો હતો. દાસ-દાસીઓ વિવિધ પ્રકારનાં પ્રસાધનો લાવી આપવાની તૈયારીમાં હતાં.

“ધર્મ લાભ”... એક વખત... બે વખત... ત્રણ વખત... ચોથી વખત બોલ્યાં વિના જ રાજમહેલના દરવાજેથી ભિક્ષા લીધા વગર પાછા ફરતા ભગવાન બુદ્ધ હૃદયમાં ગ્લાનિ અનુભવી રહ્યા હતા.

પત્નીના રૂપ-રસમાં રૂબેલા વિલાસી નંદને ખબર રહી નહી કે પરિભ્રાજક ભાઈ દરવાજેથી પાછો ગયો છે, બુદ્ધના

આગમનથી થોડાંક બદલાયેલાં હોવાવાળો નંદ બુદ્ધની ક્ષમા માગવા દોડી ગયો.

વિશાળ વૃક્ષની નીચે ધ્યાન મગ્ન ભગવાન બુદ્ધ ભાઈની વિપરીત દશા માટે કાંઈક ચીંતવી રહ્યા હતા. નંદને જોઈ તેઓ કરુણ વાણીથી બોલ્યા, “નંદ : તારે શું જોઈએ છે ?”

નંદ—ભિક્ષા લેવા પધારો.

બુદ્ધ—ભિક્ષા આપી શકીશ ?

નંદ—હા, હા, જરૂર.

બુદ્ધ—મારે તો તારી પાસેથી તપની ભિક્ષા જોઈએ છે.

નંદ ચમક્યો, ઘડીભર બુદ્ધની ગંભીર અને શાંત મુખમુદ્રા સામે સાશ્વર્ય જોઈને બોલ્યો, “તપથી શું મળી જવાનું છે ?”

બુદ્ધ—તપથી સ્વર્ગ મળે.

નંદ—સ્વર્ગમાં શું હોય ?

બુદ્ધ—(ધીસું મલકીને) સુંદરીથી અધિક સુંદર અનેક અપ્સરાઓ હોય.

નંદ—શું તપથી અપ્સરાઓ મળી શકે ? તો આજથી જ તપની દીક્ષા લઉં છું.

\*

દિવસ માસ અને વર્ષો વીતતાં ગયાં. તપથી કૃશ બનેલો નંદનો દેહ વધુ તેજસ્વી લાગતો હતો. નેત્રોમાં બુદ્ધની જ્યોતિ પ્રગટ થઈ ચૂકી હતી. હૃદય અમૃત-જ્ઞાનથી પરિતૃપ્ત હતું. પગ પાસે સુંદરીના મુખ મંડળ જેવા ઉજ્જવળ પાત્રા સેવા આપતા પડ્યાં હતાં. આ હતો ભગવાન બુદ્ધનો ભાઈ માટેનો સુસ્થિર સંકલ્પ.

નંદનું હૈયુ લાલાચિત હતું કેવળ બુદ્ધના બે ચરણ માટે. શ્વાસોચ્છવાસમાંથી એક જ ધીમે સ્વર નીકળતો હતો બુદ્ધ શરણું ગરજામિ.....

## શ્રેયયાત્રા-૨૪ ✓

ભાઈલાલભાઈ ઘાટખાર

કલેશ, વૈરાગ્ય, સતત-આનંદ અને એકાંત

તા. ૫-૧૨ 'પરની સવારે નવ વાગ્યે ઉતારા ઉપર જઈને પ્રણામ કરીને બેઠો. અત્યારની આ બેઠકમાં ધીરે ધીરે છ વ્યક્તિ એકત્રિત થઈ છે.

જ્ઞાન અને ભક્તિના ક્ષણ વિષે વાતચીત ચાલે છે.

મહાત્માજી કહે છે કે જ્ઞાન અને ભક્તિનું તાર્ત્વિક ક્ષણ એકસમાન છે. જ્ઞાની અને ભક્ત બંનેની અંતિમ મનઃસ્થિતિ એક પ્રકારની થઈ ગઈ હોય છે. તે બંનેમાં આનંદની દિવ્યતા અને સર્વાત્મભાવના જન્મ લે છે. આત્મા પ્રકૃતિના કાર્યોથી અસંગ હોવાથી સાધના પરિપૂર્ણ થતાં, જ્ઞાની કે ભક્ત વ્યવહાર કરવા છતાં વ્યવહારથી અસંગ બની રહે છે. તે બંનેને બીજાઓ પ્રત્યે સમભાવ રહે છે અને તેઓ બહારનાં કામ સમતાથી કરે છે.

પ્રશ્ન-કલેશ કેવા પ્રકારના હોય છે ?

મહાત્માજી-અવિદ્યા, અસ્મિતા, રાગ, દ્વેષ અને અભિનિવેશ-એ પાંચ પ્રકારના કલેશ કહેવાય છે. 'હું દેહ છું' એ મૂળ અજ્ઞાન એટલેકે અવિદ્યા. 'હું દેહ છું'-આ અજ્ઞાનથી ઉત્પન્ન થતો અહંકાર-પ્રવાહ એટલે કે અસ્મિતા. આસક્તિને રાગ કહે છે. મમતા રાગદ્વેષનું કારણ બને છે; અને છેલ્લે અભિનિવેશ એટલેકે જીવવાની તીવ્ર લાલસા અર્થાત્ મૃત્યુનો ભય.

પ્રશ્ન-વૈરાગ્યમાં મનની સ્થિતિ કેવી હોય છે ?

મહાત્માજી-વૈરાગ્યની સ્થિતિમાં સંસારના ક્ષણભંગુર પદાર્થોમાં રાગ અને મમતાનો ક્ષય થઈ જાય છે. માત્ર ઈશ્વર-માંજ રાગ રહે છે. સુસ્થિર પ્રજ્ઞા મનને સંસારના અદ્વિપજીવી પદાર્થોની આસક્તિમાંથી મુક્ત કરે છે અને જે શાશ્વત છે, તેમાં મનને સ્થિર કરે છે.

પ્રશ્ન-દુન્યવી પદાર્થોના વિચાર ન છુટે તો શું કરવું ?

મહાત્માજી- પ્રકૃતિથી રચાયેલ પ્રારંભના સંસ્કાર સ્ફૂરે અને સંસારના પદાર્થોનો મોહ મનને ભટકાવી દે ત્યારે બ્રહ્મ-વિચારથી પ્રારંભ-સંસ્કારને છોડી દેવા. બ્રહ્મવિચાર કરતાં ન કાવે તો સંસારના વિચાર છોડવાનું અવશ્ય શીખવું. પછી બધા વિચારોને જોઈ શકાય, તેને ફેરવી શકાય અથવા બંધ કરી શકાય તેવી તટસ્થ દશા પ્રાપ્ત થશે અને આનંદનો અનુભવ થવા લાગશે.

પ્રશ્ન-સતત-આનંદના અનુભવ માટે શું કરવું ?

મહાત્માજી-સતત બધી પરિસ્થિતિમાં આનંદને અનુભવવા માટે તેને વ્યાપક બનાવવો જોઈએ. તેને વ્યાપક કરવા માટે કલ્પિત માયાનાં મિથ્યાત્વ અને ક્ષણભંગુરતા પ્રત્યે પળે પળે સભાન રહી, જાગ્રત દશામાં બ્રહ્માકારવૃત્તિ થઈ જાય એમ કરવું જોઈએ. જીવ અને જગતનું વાસ્તવિક સ્વરૂપ બ્રહ્મ છે. અંદર-બહાર બંધેય એક બ્રહ્મસ્વરૂપનો અનુભવ લેવો એ પરમ સત્ય છે. આનંદ એ આત્માનો મૂળભુત સ્વભાવ છે. એ સત્યનું એક પળ માટે પણ વિસ્મરણ ન થવું જોઈએ.

પ્રશ્ન-મુંબઈ જેવા શહેરની ધમાલમાં એકાંતમાં સાધન-લજન કેમ થઈ શકે ?

મહાત્માજી-ધમાલ બહાર નથી હોતી ધમાલ અંદર હોય છે. મનમાં એકાંત નથી હોતું. મનમાં, અંદરની અનેક પ્રકા-

રની ભીડથી આપણે ઘેરાયેલા હોઈએ છીએ. એકાંત શોધવાનું નથી. એકલા બનવાનું છે. અંદરની ધમાલ અને ધાંધલને દૂર કરવાની છે. એક વાર તમે અંદરથી એકાંતને અનુભવશો કે તરત જ તમને થશે કે બહારની ભીડ ક્યારેય ન હતી. સંસારની ધમાલ ભીતરમાં જ હતી. મનમાં રૂઢિઓ, પ્રજ્ઞાલિકાઓ, પરંપરાઓ અને અંધવિશ્વાસે ઘેરા ઘાલેલો હોય છે. બીજાએ આપણા ઉપર લાઠેલા વિચારોથી મન ભારખમ હોય છે. એક વાર મન આ બધાંમાંથી મુક્ત થઈ જાય અને મનમાં ઘેરા ઘાલીને ખેંઠેલા આ સૌને વિદાય અપાઈ જાય પછી મન સાચા અર્થમાં એકાંત અનુભવશે અને મનની તે એકાંતમાં કરેલ સાધનાને કૂલ ખેસશે આમ પોતાનામાં એકાંત લાવવાની છે. સ્થાન બદલવાથી કંઈ થતું નથી. પરિસ્થિતિ નહિ પણ મન-અંતરની સ્થિતિ જ કેન્દ્રીય અને અતિ મહત્વની છે.

આજની આ પ્રશ્નમાળા ઉપર પ્રત્યુત્તરો મળતાં, વિશેષ સ્પષ્ટતા માટે પેટાપ્રશ્નો દ્વારા ઝીણી ઝીણી ચર્ચા પણ થયેલ.

સાંજે સાડાપાંચ વાગ્યે ફરવા જવામાં મહાત્માજી તથા માતાજી સાથે હું હતો.

ફરવા જતી વખતે મહાત્માજીનો પોશાક જેમનો તેમ રહે છે. કમર ઉપર વીંટાળાયેલ ટૂંકા પનાનો દોઢ વારનો સફેદ ખાઠીનો ટુકડો અને શરીર ઉપર એટલે તેવા જ પ્રકારનો અઢી વારનો એક બીજો ટુકડો. પગમાં આછા-ઝાંખા પોપટિયા રંગની સૂતરાઉ પટ્ટીવાળી લાકડાની ચાખડી તેઓશ્રી આ સમયે પહેરે છે. એક ખીરસા-ઘડિયાળ પણ તેઓશ્રી સાથે રહે છે. ખીરસુ નથી એટલે તેને કમર ઉપર રાખી લે છે.

કલેશ, વૈરાગ્ય, નશ્વરતા, આત્માનું આનંદ સ્વરૂપ, સતત આનંદ, એકાંત આ બધા યોગ અને જ્ઞાન માર્ગના પ્રશ્નો ઉપર આજે સવારની બેઠકમાં મહાત્માજીએ પ્રકાશ ફેંક્યો હતો. તેઓશ્રી યોગ અને જ્ઞાન માર્ગની સાધનામાં સંપૂર્ણતાને વરીને અત્યારે મા ભગવતીના સાક્ષાત્કારી ભક્ત છે. તેઓશ્રીના જીવનમાં આમ ભક્તિ, જ્ઞાન અને યોગનો ત્રિવેણીસંગમ જોવા મળે છે. તેઓશ્રી કર્મનિષ્ઠ તો છે જ.

આજ સવારની પ્રશ્નોત્તરીના અનુસંધાનમાં જ ફરવા જતી વખતે વાતો નીકળી હતી...

રાતના પ્રવચન પછીની સત્સંગ-બેઠકમાં નિયમિત આવનારા સૌ પ્રેમી-ચાહકો આવી જતાં, મહાત્માજીએ નિર્દેશોલ બેત્રણ પાનાનું મેં વાચન કર્યું. વાચનના વિષયને અનુલક્ષીને વિચારોની આપ-લે થઈ.

પ્રેમીભક્તોની જિજ્ઞાસા અને નિષ્ઠાના પ્રમાણની મહાત્માજીને જાણ છે જ. આ સૌ પણ મહાત્માજીની દિનચર્યા અને વિચારધારાનું નિરીક્ષણ આ દિવસોમાં જાણે અજાણે કરી રહ્યા છે. મહાત્માજી કોઈ સંપ્રદાય-વિશેષ સાથે સંબંધિત નથી. તેઓશ્રી એકેય સંપ્રદાયના નથી અને છતાં બધા સંપ્રદાયના છે, એવું દેખાય છે. મહાત્માજીની દૃષ્ટિ ઉદાર, વિશાળ અને સાર્વભૌમ છે-જાણે કે સમસ્ત પૃથ્વીને તેઓશ્રીએ પોતાના હૃદયમાં સમાવી દીધી છે. તેઓશ્રીની દૃષ્ટિ વિતેલા યુગો અને કાળને કયાંય ટપી જાય છે અને અનાગત યુગો તથા કાળની ભીતરમાં પહોંચીને દેશકાળનું અતિક્રમણ કરી, દેશકાળની પરના પ્રદેશને પણ તેઓશ્રી જોઈ શકે છે.

એકાંગીપણું, દૃષ્ટિસંકુચિતતા અને વ્યવહારસંકિર્ણતા અમારામાંથી દૂર થાય એવો બોધ પણ પળે પળે સાંપડી રહ્યો છે.

ઉદાર, વિશાળ અને સર્વદેશીય દષ્ટિ અમારા સૌમાં પણ વિકસિત થઈ રહી છે, તે અમારી પ્રત્યેકની મહામૂલી આધ્યાત્મિક સંપત્તિ છે.

બેઠકના અંતમાં મહાત્માજીએ બે ગીત-ભજન ગાયાં અને સૌએ પ્રણામ કરીને વિદાય લીધી. મહાત્માજીના નિત્ય નિરંતર વહેતા પ્રેમ અને કરુણાના ઝરણાંથી પ્રત્યેકને નિકટતા લાગે છે. પરંતુ સંત-મહાત્માઓ સાથેના વ્યવહારમાં પણે પણે જાગૃત રહેવું પડે છે અને પૂરેપૂરી અદબ જાળવવાની રહે છે.

—કમલ:—



### પ્રકાશના પંથે

પ્રકાશના પંથેના સંક્ષેપક શ્રી દીપકભાઈ મહેતાનું સ્વાસ્થ્ય બરાબર ન હોવાથી આ અંકમાં એ વિભાગ મૂકી શક્યા નથી, તે વાંચકો ક્ષમા કરે.

—તંત્રી

### સંસારની ચાલ

અરે ! સંસારની આ ચાલ કેવી ફંદી લાગે છે !  
ઘડીમાં ભાવની તેજ, ઘડીમાં મંદી લાગે છે.  
અહો ! મધલાળની મીઠાશ જગ આ ઝંખે છે,  
કુલે પોહ્યા મણિધર શો જગતને કાળ ડંખે છે.  
કશે ના લાધતી સંસારની કો ભાળ સાચી,  
કદી બે-ધાર, દો-રંગી જગતની બાજી લાગે છે.  
છલે સૌંદર્યના સિન્ધુ ! સ્મિતોની ચાંદની કેવી !  
વિશ્વતા-ગાર જીવનમાં, ઉરે અંધાર લાગે છે.  
કદી સંસાર કરતો પ્યાર કેવો ઊર ચાંપી,  
ઉરે અંગાર ચાંપી તાપતો એ ચોગી લાગે છે.  
અહો ! પથરાઈ કેવી જાળ માયાવી બધે !  
કરોડો માનવી-મીનો ફસાતાં મોત જાગે છે.  
અરે સંસારની આ ચાલ કેવી ફંદી લાગે છે,  
અનામી ! મોતની તેજ : જીવનની મંદી લાગે છે.

રણજિત પટેલ (અનામી)



## મનની ગતિ

(રાગ માલકોંસ)

મન મોહનમાં ન જરા ય રકે,  
 મન મોહવિપયમાં નિત ભરકે. મન૦  
 લાડ લડાવ્યા ત્યમ બહુ રીતે,  
 નિહુર બની શિર પર પરકે. મન૦  
 લઈ બહિ માનસસર પ્રીતે  
 અમુલ્ય માતી ન બેઈ શકે. મન૦  
 કુંજ કમલ કમનીય ત્યજને,  
 ઉપર મરુભોમે ભરકે. મન૦  
 સત્ય સ્વરૂપ વિસારી નિજને  
 અહં તણા લહરે ભરકે. મન૦  
 ગુરુકરુણા થાયે તો સહજે,  
 અવળ મતિગતિ ઝટ અરકે. મન૦

ડા. દક્ષિણા મ. દેસાઈ



## ‘સ્વ’ને જાણો એજ સાધના

મણિભાઈ દવે

સ્વામીનારાયણ સંપ્રદાયના મૂળપુરૂષ શ્રી સહજાનંદ સ્વામી પ્રાણ પુરૂષ હતા. તેમણે તે સમયના સમાજના ઉત્થાન માટે અથાગ પ્રયાસ કર્યા છે. અને સમાજના શુદ્ધ ગણાતા વર્ગને ચોરી, હિંસા, અને દારૂના વ્યસનોમાંથી મુક્ત કરી, ધર્મ આચરતો બનાવ્યો. તે તેમની સિદ્ધિ ગણાય. તેમણે પણ નૈતિક ઉત્થાનનું કાર્ય કર્યું. નીતિ એ ધર્મનું એક સોપાન ગણી શકાય. પરંતુ નીતિવાન જે સ્વચિંતન કરી આગળ પ્રગતિ ન કરે તો તે મનુષ્યમાં મનનું રૂપાંતર ન થાય. સાચી આધ્યાત્મિકતા વ્યક્તિગત જોજની અપેક્ષા રાખે છે. તે સાંપ્રદાયિક સંકુચિતતામાં સંતોષ માની બેસી ન રહે તેમાં તેનું કલ્યાણ છે.

મૂળ પ્રાણપુરૂષો કઠણાથી જે કાંઈ કરતા હોય છે તેનો લાભ સમાજ પોતાના મનના બંધારણ પ્રમાણે ઉઠાવી શકે. તમને તે અનુસરવાનું કહેતા નથી હોતા પણ તમારા મન તરફ જોવાનું કહેતા હોય છે. તમે માનસિક રીતે કેવા છો તે તો તમારે પોતાને જોવાનું રહે છે. પરંતુ સમાજનો વર્ગ તો પ્રાણપુરૂષના બાહ્યાચારને જોઈ પોતાની માનસિક બંધારણની રીતે તેમને ઉકેલતો હોય છે. તેમાંથી સંપ્રદાય બનતો હોય છે. દા. ત. મહાવીરનું અંતરદર્શન પ્રેમનું હતું. પરંતુ તેમના બાહ્યાચારમાં અનુયાયીઓને અહિંસા જોવામાં આવી. તેથી સંપ્રદાયનો ધર્મ અહિંસાનો બન્યો. તેમના જીવનનું કેન્દ્ર અનુયાયીઓના જોવામાં ન આવ્યું, પરંતુ અહિંસાની

ઔપચારિકતા તેમના હાથમાં આવી. મહાવીર પોતાના કેન્દ્રના પ્રેમમાં ઘણીવખત ખાવાનું પણ ભૂલી જતા. અને આવું તેમના જીવનમાં વારંવાર બનતું. તેમણે કદી ઉપવાસની ખાતર ઉપવાસ કર્યો નથી—પરંતુ ‘સ્વ’ ના પ્રેમથી આવું બની જતું—પરંતુ અનુયાયીઓને કેન્દ્રનું દર્શન ન હોવાથી તેમણે મહાવીરને ઉપવાસના વ્રતધારી માની તે પ્રમાણે પોતાના દેહદમનને ધર્મ માન્યો. મહાવીરનો દેહઅંતર પ્રેમથી પ્રકાશિત હતો. તેમના ચહેરા પર વ્રતની પીડા કદી વર્તાતી ન હતી. જ્યારે અનુયાયીઓ નિસ્તેજ જોવામાં આવે છે. તે મૂળ પુરુષનું હાર્દ ચૂકી ગયા હોય એમ લાગે છે.

શ્રીમદ્દશંકરાચાર્ય, મહાવીર, અને બુદ્ધે ત્યાગની દિક્ષા આપી, તે વખતના સમાજમાં જાગૃતિ લાવવા માગતા હતા. તેમણે ત્યાગથી, અનુકૂળતા પેદા કરી, પોતાના સ્વચિંતનમાં જવાની પ્રેરણા આપી. પરંતુ તેમની કૃષ્ણતાનો લાભ તે અમુક સ્વવિવેકી આત્માઓએ જ ઊઠાવ્યો હશે. બાકી મોટો ભાગ તે બાહ્યાચારના તપ-સંયમથી નીતિવાન રહ્યો હશે. તેમના હાથે સમાજની નીતિનું ઉત્થાન જરૂર થયું છે, પરંતુ તેથી તેમનો મૂળ ઉદ્દેશ અહંના લયનો ઘણા ઓછા સમજી શક્યા છે. આધ્યાત્મિક પ્રવાસમાં અહંકાર સ્વવિવેક સિવાય હાથમાં આવતો નથી. અને તેજ સત્ય પ્રાપ્તિમાં વિઘ્નરૂપ છે. તેવું સમજાવવા માટે પ્રવાસની પરિપક્વતાની અપેક્ષા રહે છે.

સમાજનો મોટો વર્ગ સદાચાર, નીતિ, પરોપકાર, દયા વિગેરે ગુણો જીવનમાં પ્રકટે તેથી વિશેષ જીવનમાં મેળવવા જેવું રહેતું નથી એમ ચોક્કસપણે માનતો હોય છે. આ તેમની સમજની મર્યાદા જગતને સાચું માની તેમાં પોતાની

શ્રેષ્ઠતા મેળવવાના પ્રયત્નરૂપે છે. આધ્યાત્મ સાચી માનસિક શાંતિની આગળ જગતની પ્રતિષ્ઠા અને આબરૂને ગૌણ ગણે છે. તે જગતમાં મહત્તા મેળવવાની હિમાયત કરતું નથી. તે અમીરી કરતાં ફકીરી વધારે પસંદ કરે છે. જગતનો મોટો વર્ગ પદ અને પ્રતિષ્ઠાથી કાંઈ વિશેષ મળે છે તેવું માનવા તૈયાર હોતો નથી. તેથી નીતિનો ધર્મ એ સમજની મર્યાદા બની રહે છે. રાજ્યો અને શ્રીમંતો ધર્મનો જે ઉપયોગ સમજે છે, તે જગતમાં નામ અને પ્રતિષ્ઠા મેળવવાની દૃષ્ટિ નજર સમક્ષ રાખી ધર્મના નિયમો આચરતા હોય છે. તેમને વ્રત અને ઉપવાસ, અને સમાજ માટેનાં પરોપકારનાં કાર્યો પણ પુણ્ય ઉપાર્જિત કરવાની દૃષ્ટિએ કરવામાં આવતાં હોય છે. મોટાં મોટાં દાનનાં કામો શ્રીમંતો પોતાની આબરૂ વધારવાની દૃષ્ટિએ કરતા હોય છે. તેમનાં ધાર્મિક કાર્યો એટલે વ્રત-ઉપવાસ અગર તીર્થયાત્રા પુણ્યની કામનાથી અગર સમાજમાં પ્રતિષ્ઠા મેળવવાની દૃષ્ટિએ તેઓ કરતા હોય છે. આપણો બધો સમાજ સંસાર વધારવા માટે ધાર્મિક ક્રિયાઓ કરતો હોય છે અને આ બધો નીતિનો ધર્મ હોવાથી તે અહંકારને પુષ્ટ કરવામાં સહાયભૂત થાય છે. હૃદય ટકા સંસારીઓનો આ ધર્મ હોય છે.

તમારી ભીતર બેઠેલા સત્યની અનુભૂતિ માટે જે ધર્મ આચરવાનો હોય છે તે વધારે સૂક્ષ્મ હોવાથી, જગતને ખતાવવાનું તેમાં કાંઈ પણ નથી હોતું. આધ્યાત્મ એ આત્મનો ધર્મ હોઈ, તે દેહ અને જગતની અસારતાની સમજથી શરૂ થાય છે. તે અંતર-યાત્રાનો માર્ગ હોઈ, કોઈ પણ બાહ્યાચારને સ્વીકારતો નથી. તે ધ્યાન અને સમજથી અહંકારના વાદળો દૂર કરી આત્માના આકાશમાં વિહાર કરવાનું એકલાનું એકલા પ્રત્યેનું ઉદ્દયન છે.

તે બાહ્ય પરિસ્થિતિથી ઉપરનો ધર્મ છે. નીતિનાં બંધનો સ્વીકારી તે જગતમાં મોટો બનવા માગતો નથી. તેવી જ રીતે તે જગત તરફ અભાવ અગર વૈરાગ્ય નહીં પણ વિતરાગતા રાખતો હોય છે. તેના રસનો વિષય હવે પોતાનો આત્મા બનેલો હોઈ તે જગત માટે પોતાની શક્તિ વેડફવા માગતો નથી. તેનું બધું વલણ આત્મગામી બનેલું હોય છે. સત્યને પ્રાપ્ત થયેલા આ પ્રાણમહાપુરુષોનો આ માર્ગ છે. અને તે કેવળ પોતાની રીતે ફક્ત વ્યક્તિઓએ ખોળેલો છે. તે કદી સમુદાયનો ધર્મ હજી સુધી બન્યો નથી. અને ગમે તેટલા પુરુષાર્થ અને કૃષ્ણાની ભાવનાથી હાલ અને ભવિષ્યમાં પણ સમાજનું ઉત્થાન નીતિથી ઉપર જઈ શકવાની શક્યતા પણ નથી. તેનું મુખ્ય કારણ દરેક મનુષ્યની નીજતા એટલે કેન્દ્ર એક હોવા છતાં, તેનું માનસિક વ્યક્તિત્વ જુદું જુદું હોય છે અને તે દરેક સત્ય દર્શન સબંધી જુદાં જુદાં દૃષ્ટિબિંદુ ધરાવે છે. સમાજ આવાં જુદાં માનસિક બંધારણોનો શંભુમેળો હોઈ. આત્માની સૂક્ષ્મતા તેમનાથી પકડાય નહીં. સામુદાયિક ધ્યાન અગર પ્રાર્થના પણ નીતિના આત્મસંતોષ વાળી જ થતા હોય છે. આધ્યાત્મિક શોધમાં એકાન્ત મુખ્ય હોઈ તેને જેમ બને તેમ જગતની પ્રસિદ્ધિથી દૂર રાખવાની જરૂર છે.

મૌલિક ચિંતકો મનને કોઈનો આશ્રય ન આપતાં અસહાય દશામાં ખુલ્લું થવાની તક આપે છે અને આત્મા પોતે દૃષ્ટા બની તેને જુએ છે. મન પોતે જાનિ છે, તે આધાર વિના ટકી શકે નહીં—દૃષ્ટા તેનો આધાર હતો—તેણે તેની જાતને અતિક્રમણ કરી પાછી ખેંચી લીધી એટલે અહંકારના આવરણને આધાર ન મળતાં, ભ્રમ અગર પરછાયો

કોના આધારે ટકી રહે? તેથી વિદાય થયો : ત્યારે દૃષ્ટાનું દૃષ્ટાપણું પણ વિદાય થતાં, સત્ય અગર આત્માનું આકાશ ખુલ્લું થયું. દૃષ્ટા અગર સાક્ષીપણ સુધી અનુભવ રહે છે. સત્યનો અનુભવાતીત અવસ્થાની સમાધિ છે જેને નિર્વિકલ્પ સમાધિ કહે છે, તેમાં અનુભવનારો પણ રહેતો નથી. તે સ્વરૂપ સ્થિતિ કહેવાય.

આપણે એક બીજાને મળીએ છીએ ત્યારે પૂછીએ છીએ કે કેમ સ્વસ્થ છો ને? સ્વાસ્થ્યને આપણે શરીરના આરોગ્ય-સૂચક સમજી જવાબ આપીએ છીએ કે 'હા' હમણાં તો આરોગ્ય સારું છે. "તેનો સાચો અર્થ તો સ્વ એટલે આત્મામાં સ્થિતિ. એટલે પૂછનાર તમારા આત્માની સ્થિતિ બાબત પૂછે છે. તેવો ખ્યાલ પૂછનાર અને સાંભળનાર બંને દેહાધ્યાસી હોવાથી 'સ્વસ્થ' નો મૂળ ઉદ્દેશ કદી તેમના લક્ષમાં આવ્યો હોતો નથી. સાચા અર્થમાં સ્વસ્થ તો કૃષ્ણ જેવા પૂર્ણપુરુષો હતા કે જેમણે જીવનનો બધો વ્યવહાર સ્વસ્થ અવસ્થામાં રહીને કર્યો. દેહના આરોગ્યની અવસ્થા તો દેહસ્થ દેહાધ્યાસીઓની ગણાય. અને તે તો ક્ષણભંગુર અને રોગગ્રસ્ત થવાની બંધી શક્યતાવાળો હોવાથી તેની ખબર પૂછવી નિર્થક છે. તેની ખબર તો એટલા માટે પૂછાય કે તમે જો આરોગ્યવાન હો તો સ્વસ્થ થવામાં આજસ કરશો નહીં, કારણ કે આરોગ્ય અવસ્થામાં દેહ ભૂલાઈ સ્વચિંતન બરાબર થઈ શકે છે. તે સહુનો અનુભવ છે. આરોગ્યને રંગરાગમાં વેડફી નાખશો તો પછી તમને સ્વસ્થ થવાની તક નહીં રહે. આ અમુદ્ય માનવ-જીવન સ્વસ્થતા વિના મરણાધીન થશે. મનુષ્ય સમાજનો મોટો વર્ગ એમ માનતો જોવામાં આવે છે કે યુવાની અને આરોગ્ય રંગ-રાગ માટે છે, અને વૃદ્ધાવસ્થા ધર્મચિંતન

માટે છે. પરંતુ આ રંગરાગવાળી યુવાવસ્થા વૃદ્ધાવસ્થામાં ધર્મચિંતન કરશે કે જીર્ણ અવસ્થા અને રોગનું ચિંતન કરશે? ઘણાની વૃદ્ધાવસ્થા અજ્ઞાપાવાળી તેથી હોય છે કે રંગરાગના સ્વપ્ન અધુરાં રહી ગયાં હોય, અને જીર્ણાવસ્થા તેની અશક્તિ જાહેર કરે—વાસના તમારા શરીરની પરવા કરતી નથી. તે તો સદા યુવાન છે. એટલે વૃદ્ધાવસ્થામાં મન અને હૃદયની “Tug of War” ચાલતી હોય છે. તેનો અજ્ઞાપો હોય છે. જે મનનો અગર વાસનાનો હિસાબ યુવાનીમાં ચૂકતે કરી દીધો હોય તો તેની વૃદ્ધાવસ્થા તણાવપ્રસ્ત ન રહે. એટલે ધર્મનો સાચો પુરૂષાર્થ સ્વસ્થ થવાનો યુવાનીમાં કરવાની જરૂર છે. ત્યારે જ સ્વસ્થ શબ્દ સાચા અર્થમાં વપરાયો ગણાય.

આવો જ પ્રણાલિકાગત અર્થ સ્વાધ્યાયનો કરવામાં આવે છે. પંડિતો એકબીજાને પૂછે કે “કેમ ભાઈ સ્વાધ્યાય કેવો ચાલે છે?” ત્યારે પંડિત જવાબ આપે છે કે હમણાં તો ગીતા અગર છાંદોગ્ય ઉપનિષદનો સ્વાધ્યાય ચાલે છે. પૂછનાર અને જવાબ આપનાર પંડિતો સ્વાધ્યાયને શાસ્ત્ર વાંચન અને તેને સમજવાનો પ્રયત્ન કરવાનો પુરૂષાર્થ માને છે. ઉપનિષદ અને વેદાન્તના ગ્રંથોનું વાંચન સ્વાધ્યાય ન કહેવાય—તે તો સ્વાધ્યાયને પ્રેરનારા ગ્રંથો ગણાય. પરંતુ ઘણી વખત જોવામાં આવે છે કે શાસ્ત્ર વાંચન પોતે જ અનુભવમાં રૂપાંતર થશે તેવું પંડિતો માનતા હોય છે. પરંતુ પંડિતોના જીવનમાં હજી સુધી તેવું બન્યાના દાખલા જોવામાં અગર સાંભળવામાં પણ આવ્યા નથી. નહીંતર શ્રીમદ્ શંકરાચાર્યને આવા સ્વાધ્યાયીઓને મૂઠમતિ કહીને સંબોધવા ન પડત. મૂઠ શબ્દ પંડિતો માટે એટલા માટે વાપર્યો છે કે તેઓ વ્યાકરણની માથાફૂટમાં શાસ્ત્રોનું હાઈ સમજવાની તક ગુમાવે

છે. અને પંડિતો શાસ્ત્રાભ્યાસને સ્વાધ્યાય સમજે તે શું તેમની કિનારે આવેલી નાવ ડુખાડવા બરોબર નથી? તમે શાસ્ત્રવાંચનમાં જીંદગી પુરી કરો છતાં તમારામાં સ્વાધ્યાય ન પ્રગટે તો તમે સોનાની જાળ પાણીમાં નાખી ન ગણાય? સ્વાધ્યાય એટલે ‘સ્વ’ નું અધ્યયન અગર ચિંતન—સ્વને સમજવાનો સાચા દિલનો પ્રયાસ સ્વાધ્યાય ગણાય. તેવા હેતુથી તમે શાસ્ત્ર વાંચો તો શું જીંદગીભર શાસ્ત્ર વાંચવા પડે? પરંતુ વિદ્વાનોને પણ સ્વવિવેક અગર સ્વનું અધ્યયન ગમતું નથી. પોતાની જાતને વિવેકના ઓપરેશન થિયેટરમાં મૂકવાનું કોણ પસંદ કરે? એટલે પંડિતો શાસ્ત્રો મારફત સ્વાધ્યાય કર્યાનો અભિનય કરતા જોવામાં આવે છે. તે પોતાની જાતની કૂર મશકરી કરતા નથી શું? શું ઉપનિષદના ઋષિઓએ આવો શાસ્ત્ર વાંચવાનો સ્વાધ્યાય કર્યો હશે? અને તેમાંથી ઉપનિષદો લખાયાં હશે? સાચી હકીકત તો તેમણે સ્વચિંતન તેમનામાં પ્રગટે તે હેતુથી શાસ્ત્રોનો જરૂર પુરતો ઉપયોગ અને જ્ઞાની પુરૂષોનો સત્સંગ જરૂર કર્યો હશે. પરંતુ તે તેમનું વ્યસન બનાવી તેમણે સ્વચિંતનને માંડી વાળ્યું નહીં હોય. ઉપનિષદો તો સ્વાધ્યાય અને સ્વચિંતનના પ્રવાહરૂપે બહાર પડેલા આત્માના ઉદ્દગારો છે. તેનો અભ્યાસ કરવાનો ન હોય પરંતુ આપણામાંથી આવા આત્માના ઉદ્દગારો ક્યારે પ્રગટે તે માટે આતુર રહેવાની જરૂર છે. પરોક્ષ જ્ઞાનનો અપરોક્ષમાં અનુવાદ ક્રમ સ્વાધ્યાય એટલે સ્વચિંતનથી થાય છે. તેટલું સમજી શાસ્ત્રવાંચનને વધારે પડતી મહત્તા આપતા અટકવું જોઈએ. ઘાસના તણખલા ઉપર પડેલા ઝાંકળના બિંદુ જેવું જીવન ક્ષણભંગુર છે તેથી જ્ઞાનીઓએ સાવચેતીના સૂરરૂપે દરેક વસ્તુનો પ્રમાણસર ઉપયોગ તેના સાચા અર્થમાં કરવાનું આ રીતે સૂચન કર્યું છે. (કેમશઃ)

“ શામળિયા, સંભાળ ને !”

આવ્યો શરણે, શામળિયા, સંભાળને !

હું તો તારો બાળક છું નાકાન ને ! ટેક.

માતપિતાને સઘળું મરિ તું જ છે;

સાચો સાથી એક જ તું ભગવાન ને ! (૧)

સચરાચરમાં નિરખું તારા રૂપને;

અહુ-અહુમાં વ્યાપક તું અભિરામ ને ! (૨)

બ્યાં જોઉં ત્યાં ‘ચોગેશ્વરજી’ દેખાય છે;

તારા વિના કાલું નહિ કોઈ કામ ને ! (૩)

જીવન-જીવવાનો સાચો નાવિક તું જ છે;

સોંપી દીધું મેં તો તુજને સુકાન ને ! (૪)

વિનવે ‘જગદીશ’ ઘડી-ઘડી તો આપને;

અંતર મધ્યે કરજોને મુકામ ને ! (૫)

—જગદીશચંદ્ર એસ. આચાર્ય



## પ્રભુપૂજા

સંકલન : જી. વી. શાહ

### અભિષેક

બ્રહ્મરંધ્રમાં હજાર પાંખડીવાળા કમળમાં સાકાર પરમાત્મા બિરાજે છે, તે સાકારપરમાત્માના મસ્તકભાગમાંથી અમૃતરસ ઝરે છે, તેના પ્રતિકરૂપે અભિષેક પૂજા કરવામાં આવે છે.

### પુષ્પપૂજા

ચંદન કેસર આદિ સુગંધી દ્રવ્યોદ્વારા વિકસિત થયેલા ચક્રો (કમળો)ની સુગંધનો અનુભવ લેવાનો છે. તેના પ્રતિકરૂપે ગંધ પૂજા છે.

### અક્ષતપૂજા

આપણું અક્ષયઅખંડ જે સ્વરૂપ છે, તેના પ્રતિકરૂપે અક્ષતપૂજા છે. અક્ષત છે. તેને હું પૂજું છું તેવો ભાવાર્થ છે. માટે પૂજામાં ક્ષતિ રહિત અક્ષત વાપરવાનું વિધાન છે.

શરીરમાં ચક્રો હોય છે. તે બિડાયેલા કમળોના આકારે હોય છે. પરમાત્માની પુષ્પપૂજાદ્વારા તે ચક્રો વિકસિત બને તેવી ભાવના કરવામાં આવે છે. તાજુ ખીલેલું પ્રકુલ્લ સુવાસિત પુષ્પ પ્રભુ અંગે પધરાવતા વેંત પ્રગટતા ભાવોદ્ભાસમાંથી આ ચક્રો (કમળો) વિકસિત થાય છે.



## શિવ સ્તુતિ ✓

—યોગેશ્વર

સુહાએ મસ્તકે ગંગા વળી મધુ ચંદ્ર માણે છે,  
શરીરે પુષ્પની માલા સમા સર્પો સુહાએ છે;  
પરમ શોભા બની જેની લજ્જાએ કામ જ્યાં લાખો,  
નમુ એવા સદા શિવને હૃદયમાં રૂપને રાખો.

નથી ઐશ્વર્યની તુલના પતિ બ્રહ્માંડના જે છે,  
મધુર છે રૂપ જેનું તોય ત્યાગી રૂપમાં રે છે;  
બધીયે રિદ્ધિ સિદ્ધિ ભુક્તિ મુક્તિ ભક્ત પર નાખો,  
નમુ એવા સદા શિવને ચરણમાં મને રાખો.

મહા કૈલાસના વાસી વળી આત્મા તણા રાગી,  
ભર્યા કરુણાથકી ત્યાગી છતાંયે ખૂબ વરણાગી;  
સદાએ સિદ્ધિને યોગેન્દ્ર જેને પૂજતા લાખો,  
નમુ એવા સદા શિવને હૃદયમાં રૂપને રાખો.

જગત કલ્યાણકાજે જે હરખતાં નીલકંઠ થયા,  
અનંગ કર્યો રતિસ્વામી ઉમાની સાથ તોય રહ્યા;  
શરણુ એ દેવ મારા મસ્તકે મધુરાં સદા રાખો,  
નમુ એવા સદા શિવને ચરણમાં મને રાખો.

તમે ના હોત તો ગંગા મળત ના મર્થ આ જગને,  
તમે બીલી શક્યા તેને જટામાં દિવ્ય શક્તિએ;  
લક્ષ્મીને તે દિવસથી શક્તિ કરે છે પુણ્યમય લાખો,  
નમુ એવા સદા શિવને હૃદયમાં રૂપને રાખો.

કરી મજ્જન અને જલપાન લોકો પુણ્ય મેળવતા,  
બને ઐશ્વર્ય શાળીને સુખીને વૈભવી બનતા;  
બને છે દૂત યમના તેમની પાસે ખરે પાંખો,  
નમુ એવા સદા શિવને ચરણમાં મને રાખો.

કહે છે જડ તમોને મૂર્ખ માનવ તે કહે છે, ને,  
નિહાળી પ્રેમ હાલો છે, અને બોલો મધુર બોલો;  
નથી વિશ્વાસ પણ જનને, જગતમાં લાખ છે શાખો,  
નમુ એવા સદા શિવને હૃદયમાં રૂપને રાખો.

કરે જે પ્રાર્થના ભાવે સ્તવે તમને સદા રાગે,  
બને ના તો તમારું રૂપ પ્રેમી પાસના જાગે;  
ભગતનો વ્યાજ સાથે પ્રેમ વાળી દો તમે આખો,  
નમુ એવા સદા શિવને ચરણમાં મને રાખો.

મહાત્યાગી છતાંય ઉમા કરે સેવા તમારી તો,  
વળી બ્રહ્માંડના પતિ છે છતાં એકાંતવાસી છે;  
ન સમજે મૂર્ખજન તમને, મને ના બ્રાંતિમાં નાખો,  
નમુ એવા સદા શિવને હૃદયમાં રૂપને રાખો.

કહે પાગલ તમારી હો, કૃપા એ એક આશ છે,  
ઉમાશંકર તમારા દષ્ટિ સુખની ફક્ત આશા છે,  
સુખી પોકાર મારો આવજો પ્રેમે કરી પાંખો,  
નમુ એવા સદા શિવને ચરણમાં મને રાખો.



## પ્રશ્નોત્તરી ✓

૫. પૂ. મહાત્માશ્રી યોગેશ્વરજીને મસૂરીમાં એક જિજ્ઞાસુ ભાઈએ નીચેના પ્રશ્નો પૂછેલા. તેના પ્રત્યુત્તર તેઓએ પોતાની સાધનાના આધાર ઉપર આપેલા. તેમને સંક્ષેપમાં, છતાં સરળતાથી સમજાય એ રીતે અધ્યાત્મના વાંચકોના લાભાર્થે અહીં રજૂ કરવામાં આવ્યા છે. —તંત્રી

પ્રશ્ન:- જે વ્યક્તિ સતત આત્મભાવમાં રહેતી હોય, એને કોઈ પ્રકારના જપ કરવાની જરૂર ખરી? એવી વ્યક્તિ જપ કરે ત્યારે અદ્વૈત આત્મભાવને સ્થાને દ્વૈતભાવ ન આવે શું?

પૂ.શ્રી.-વ્યક્તિ જ્યારે હીર્ષ સાધનાના પરિપાકરૂપે એવા તબક્કા પર પહોંચે કે તે સતત આત્મભાવમાં રહી શકે, ત્યારે એની માનસિક સ્થિતિ પણ એવી થઈ જાય છે કે એના મનનો એક ભાગ સતત આત્મા સાથેનું અનુસંધાન જાળવી રાખતો હોય છે. પછી તે ગમે તે ક્રિયા ભલે કરે, પણ પેલું અનુસંધાન તો ચાલુ જ રહેવાનું. સામાન્ય રીતે આવી ઊંચી દશા પ્રાપ્ત થવી ઘણી અઘરી છે, પરંતુ કોઈક વિરલ પુરુષ તે પ્રાપ્ત કરી શકે છે. આ સ્થિતિમાં તેઓ જપ કરે ત્યારે એમનો આત્મભાવ પણ ચાલુ જ રહે છે. એટલે દ્વૈત થતું નથી. લોક-હિતાર્થે આવા જપ મહાપુરુષો કરતા હોય છે. એ કરે અગર ન કરે, બંને એમના પોતાને માટે સરખાં છે. છતાં લોકને પ્રેરણા મળે, તે માટે સમયનો ઉપયોગ આવી પ્રવૃત્તિમાં કરતા રહે છે.

પ્રશ્ન:-આપે આપની આત્મકથા પ્રકાશના પંથેમાં જણાવ્યું છે કે પ્રભુની કૃપાથી ને કઠોર સાધનાના પરિણામે આપને એવી સ્થિતિ પ્રાપ્ત થઈ છે કે જેમાં 'મા જગદંબાનો સતત

સંપર્ક રહે". સાધનાત્મક ને વિરલ વિકાસની દૃષ્ટિએ આ દશા ઘણી જ ઊંચી ને વિરલ છે. આમ છતાં, એનાથી આગળની સ્થિતિ સાધકને માટે સ્વયં જગદંબા બની જવાની ન હોઈ શકે શું? સાધનાત્મક વિકાસમાં એ દશા વધુ ઊંચી ભૂમિકાની શું લેખી શકાય?

પૂ. શ્રી:-મા જગદંબાના સતત સંપર્કની અવસ્થા અને સ્વયં જગદંબાસ્વરૂપ થઈ જવાની ભૂમિકા વચ્ચે કોઈ તાત્ત્વિક તફાવત નથી. સતત સંપર્કની અવસ્થા એ જગદંબાસ્વરૂપની અવસ્થા જ છે. આમ છતાં વાસ્તવિક જગતમાં વ્યવહાર માટે મહાપુરુષોને હીલા કરવી પડતી હોય છે. તેના અભિનયરૂપે અથવા દુહો કે જનસાધારણને અદ્વૈતની એ અવસ્થા ભૂમિકા ઉપરથી શી રીતે સમજાવી શકાય? એટલા માટે જગદંબાના સંપર્કનો દેખાવ તેઓ વ્યવહારમાં કરતા હોય છે. બાકી આ બંને ભૂમિકાઓ સમાન છે. પહેલી ખીલથી નીચી નથી કે બીજી પહેલાથી ઊંચી નથી.

પ્રશ્ન:-આત્માના ગુણોનો વિચાર અને આત્મભાવમાં સ્થિતિ-એ જ શું જ્ઞાન ન ગણાય?

પૂ.શ્રી:-આત્માના ગુણોનો વિચાર એ બૌદ્ધિક જ્ઞાન છે. પણ એ આત્માનો પ્રત્યક્ષ કે અપરોક્ષ અનુભવ એજ સાચું જ્ઞાન છે. પહેલાં સમાધિ દશામાં એની અનુભૂતિ થાય છે અને એકવાર એ દશાની પ્રાપ્તિ પછી આત્મભાવમાં સ્થિતિ સરળતાથી થાય છે એટલે આત્મા કેદઈની અનુભૂતિ એજ સાચું જ્ઞાન છે. બુદ્ધિથી જેનો એકવાર નિશ્ચય થયો છે, એની અનુભૂતિ ધ્યાન દ્વારા કરવાની રહે છે. એ ન થાય ત્યાં સુધી સર્વાત્મભાવ ન આવે.

સમાધિમાં એ દશાની સંપ્રાપ્તિ થતાં સુધી સાધકે આત્મા-

ના ગુણોનો વિચાર અને આત્મભાવમાં સ્થિતિ માટે પ્રયાસ કરતા રહેવું પડે છે. આમ બૌદ્ધિકજ્ઞાનને અનુભૂતિ દ્વારા વ્યવહારમાં લાવવાનું જરૂરી છે.

પ્રશ્ન:—ૐ એ પ્રભુના નિરાકાર સ્વરૂપનો વાચક શબ્દ છે. છતાં તે શબ્દનો અર્થ ને ગુણ બન્ને છે. એટલે એના જપ કરનાર સાધકે અર્થ અને ગુણનો વિચાર વારંવાર કરવો જરૂરી ખરો? કે કેવળ એક વાર પ્રારંભમાં ઈના વ્યાપક અર્થનો વિચાર કરીને પછી એના જપ જ કરવા સારા?

પૂ. શ્રી:—પ્રશ્ન સારો છે. ૐકાર શબ્દ પ્રભુના વ્યાપક નિરાકાર સ્વરૂપનો વાચક છે. એટલે નિરાકાર સર્વવ્યાપક, અનંત સૂક્ષ્મ ને સર્વશક્તિમાન પ્રભુનો તે ઘોતક છે. એ ભાવ મનમાં એક વાર ઘૂંટી લઈ, પછી કેવળ ૐકારનો સતત જપ કરવો સારો. એક વાર એના અર્થ અને ભાવની સમજ મનમાં પાકી થઈ ગયા પછી વારંવાર એના અર્થ તેમજ ભાવને ઘૂંટવાની આવશ્યકતા નથી.

પ્રશ્ન:—નિરાકાર પ્રભુની શક્તિનું સાકાર સ્વરૂપ એને જગદંબા લેખી શકાય? એ ભાવે એની ઉપાસના એ આડકતરી રીતે નિરાકારની ઉપાસના ગણાય શું?

પૂ. શ્રી:—નિરાકાર પ્રભુની શક્તિ નહિ, પરંતુ નિરાકાર પોતે જ જગદંબા સ્વરૂપે જરૂર પ્રમાણે પ્રકટે છે. એટલે સાધક એમ સમજે કે જે જગદંબાની એ ઉપાસના કરે છે, તે સર્વશક્તિમાન નિરાકાર પ્રભુ પોતે જ છે. આખરે તો કોઈપણ સાધના ક્રેતમાંથી અક્રેતનો અનુભવ કરાવનારી હોય છે. જે ભક્તો પ્રભુના સાકાર સ્વરૂપને ભજે છે, તેઓને પણ આખરે તો એજ સ્વરૂપનો સર્વત્ર અનુભવ થતાં—બીજી દૃષ્ટિએ પ્રભુના વ્યાપક નિરાકાર અસ્તિત્વનો જ અનુભવ થતો રહે છે.

પ્રશ્ન:—સાકાર ઉપાસના કરતાં નિરાકાર ઉપાસના સાધનાની દૃષ્ટિએ વધારે ઉચ્ચ લેખી શકાય ખરી? કારણ કે કોઈપણ સાકાર સ્વરૂપની ઉત્પત્તિ કે પ્રાદુર્ભાવ નિરાકારમાંથી જ થાય છે: એ દૃષ્ટિએ એનું ચઠિયાતાપણું લેખાય ખરું?

પૂ. શ્રી:—મારો વ્યક્તિગત અભિપ્રાય એવો છે કે સાકાર કરતાં નિરાકારનો સ્વીકાર કરવાનું છે. તે સૂક્ષ્મ કોઈ સર્વવ્યાપક છે અને એનો પરોક્ષ અનુભવ બધાંને થતો હોય છે. જેમ કે માણસનું પોતાનું શરીર. એમાં પ્રભુ ભલે ન દેખાતો હોય, પરંતુ આત્મારૂપે તે રહેલો છે જ. એ માણસ બુદ્ધિથી સમજી શકે છે. પછી ભલે એ આત્માને એ પ્રત્યક્ષ જોઈ ન શકતો હોય. એવું પ્રાણી, પક્ષીઓ, વનસ્પતિ બધામાં આત્મતત્ત્વ પ્રત્યક્ષ ન દેખાય છતાં અસ્તિત્વ ધરાવતા ચેતનને માણસ જોઈ શકે છે. એટલે એ બુદ્ધિથી સમજી શકે છે કે કોઈ પરમ શક્તિ આ બધામાં કામ કરી રહી છે.

આથી ઉલટું, જે નિરાકાર છે, તેને સાકાર કરવા સાધકને ઘણો પરિશ્રમ કરવો પડે છે. એણે ખૂબ પ્રેમ, ભાવ, ભક્તિ પેદા કરી, નિરાકારને સાકાર કરવા લોહીનું પાણી કરવું પડે છે. એટલે મારા મંતવ્ય પ્રમાણે સાકાર ઉપાસના લોકો ધારે છે, તેટલી સહેલી કે સરળ નથી.



### ✓ વેદકાલીન ઋષિવરોની સદ્ભાવના

હે પરબ્રહ્મ પરમાત્મા । અમારા દેશમાં બ્રહ્મતેજથી દેહી-  
પ્યમાન તથા બ્રહ્મવિદ્યાવાળા બ્રાહ્મણો પ્રકટ થાય : પરાક્રમી,  
અસ્ત્રશસ્ત્ર ચલાવવામાં નિપુણ, શત્રુઓને પીડા પહોંચાડનારા,  
એકલે હાથે અનેકની સામે લડનારા દેશના સંરક્ષક વીર  
ક્ષત્રિયો ઉત્પન્ન થાય : ગાયો પુષ્કળ દૂધ દે, બળદ ભારને  
સહિલાઈથી ખેંચી શકે એવા સશક્ત થાય : ઘોડાઓ વાયુ-  
વેગી બને, સ્ત્રીઓ વધારે ને વધારે બુદ્ધિશાળી બને : પ્રત્યેક  
પુરુષ પોતાના કર્તવ્યક્ષેત્રમાં આગળ વધવાના સ્વભાવવાળા  
તથા વિજયી થાય, વાહનમાં બેસનાર તથા પ્રવીણ થાય :  
યજ્ઞમાનના ઘરમાં અખંડ યૌવનવાળા બળવાન પુત્રોનો  
જન્મ થાય : આવશ્યકતા પ્રમાણે સમય પર વરસાદ વરસ્યા  
કરે : પુષ્કળ પ્રમાણમાં અનાજ પાકે : તથા સૌના જીવનનું  
યોગક્ષેમ, ઇષ્ટિત પદાર્થની પ્રાપ્તિ અને એનું સંરક્ષણ,  
સારી રીતે થયા કરે.

—યજુર્વેદ

### ઈશ્વર જ્ઞાત અને અજ્ઞાત કેમ છે?

જે કહે છે કે ઈશ્વરને હું નથી જાણતો તે ઈશ્વરને જાણે  
છે, અને જે કહે છે કે હું જાણું છું તે નથી જાણતો. કેમકે  
ઈશ્વરને કોઈ સંપૂર્ણપણે નથી જાણી શકતું, અને જરાક પણ  
ના જાણતું હોય તેવું પણ નથી : થોડાઘણા રૂપમાં તો જાણે  
જ છે. એટલા માટે જ જાણવાનો દાવો કરનારને માટે ઈશ્વર  
અજ્ઞાત છે, અને ના જાણનારને માટે જાણીતા છે.

—કેનોપનિષદ

### જળનેતિ

મણિલાલ શાહ.

પ્રાણાયામ માટે નાકનો માર્ગ સાફ હોવો જોઈએ. સામાન્ય-  
રીતે પ્રવસનક્રિયા માટે પણ નાક સાફ હોવું જોઈએ એટલે  
કે પ્રવાસ લેવામાં નાકના માર્ગમાં કોઈ પણ પ્રકારની અડ-  
ચણ ન હોવી જોઈએ. દિવસ દરમિયાન ઊડતી ધૂળ અને નાક-  
માં નિકળતા ચીકણા પદાર્થથી પ્રવસનમાર્ગમાં મળ જામી  
જતા અવરોધ ઊભો થાય છે એ સાફ કરવા માટે યોગમાં  
જળનેતિ, સૂત્રનેતિ વગેરે બતાવેલ છે. જળનેતિ વિષે સ્વામી  
વિવેકાનંદે એમ પણ કહ્યું છે કે માથું હુઃખતુ હોય તો  
પથારીમાંથી ઊઠીને તરત જ નાકવડે થોડું ઠંડુ પાણી પીવાથી  
આખો દિવસ મગજ ઠંડુ રહે છે અને સળેખમ થવાનો ભય  
રહેતો નથી.

જળનેતિમાં નાક દ્વારા પાણી ખેંચી મોઢામાંથી કાઢી  
નાખવાનું હોય છે. ડાબે નરકોરેથી પાણી ચડાવી જમણે  
નરકોરેથી પણ પાણી કાઢી શકાય. આ બંને ક્રિયા જરાય  
અઘરી નથી અને થોડા પ્રયત્ને આવડી જાય છે.

જળનેતિની રીત:-

- (૧) પાણીનો એક લોટો ભરી લો.
- (૨) ઉભડક બેસો.
- (૩) જમણા હાથની અંગૂઠિ કરી તેમાં પાણી ભરી લો.
- (૪) ડાબા હાથની આંગળીથી ડાબુ નરકોરું બંધ કરીદો.
- (૫) જમણું નરકોરું જમણા હાથની અંગૂઠિના પાણીમાં  
ડૂબાડી પ્રવાસ લઈને પાણીને અંદર ખેંચો. પાણી પેટમાં  
ઉતરી જશે.

(૬) પછી તેવી જ રીત બીજા નસ્કોરાથી ડાબા હાથમાં પાણીની અંજલિ ભરી જમણું નસ્કોરું બંધ કરી પાણી ખેંચવું અને પેટમાં ઉતારી જવું.

(૭) નસ્કોરાથી પાણી ખેંચતા આવડી બંધ પછી ખેંચેલું પાણી પેટમાં ન ઉતારતા મોઢામાં બહાર કાઢતા શીખો. ગંદું પાણી પેટમાં બંધ એ યોગ્ય નથી. મોઢામાંથી પાણી કાઢી નાખવું તે અઘરું નથી. થોડા પ્રયત્ને આવડી જશે.

જેમ એક નસ્કોરાથી પાણી ખેંચી મોઢામાંથી તે પાણી કાઢી નાખીએ છીએ તેમ જમણા નસ્કોરામાંથી પાણી ખેંચી ડાબા નસ્કોરા દ્વારા પણ કાઢી શકાય. આ માટે નાળચા વાળી ભંભોટીનો ઉપયોગ કરવો અથવા તે Feeding cup નો ઉપયોગ કરવો. ભંભોટીમાં પાણી ભરીને જમણા નસ્કોરામાં તેનું નાળચું લગાડી માથું એક બાજુ નમાવી ભંભોટીનું પાણી જમણા નસ્કોરામાં જવા દેવું એટલે સ્વાભાવિક રીતે પાણી ડાબા નસ્કોરામાંથી નિકળી જશે. એવીજ રીતે ડાબા નસ્કોરે ભંભોટીનું નાળચું લગાડી જમણે નસ્કોરેથી પાણી કાઢવું. ઉપરોક્ત બનાવેલી બંને પ્રકારની જળનેતિમાં બંને નસ્કોરાનો વારાફરતી ઉપયોગ અવશ્ય કરવો.

કાયદા:—

- (૧) શ્વસન ક્રિયા સરળ અને સ્વાભાવિક રીતે ચાલે.
- (૨) થોડા નસ્કોરામાં હવા પણ વધારે બંધ.
- (૩) મગજ અને જ્ઞાનતંતુ ઠંડા રહે.
- (૪) આંખને માટે પણ લાભકારક છે.

સૂચના—નાક બંધાઈ ગયું હોય કે સળેખમ થયું હોય તે નવશેકુ—જરાક ગરમ પાણીથી જળનેતિ કરવી : પરંતુ નાક-અંદરની ત્વચા ઢાઢી બંધ તેટલું ગરમ હરગીજ હોવું જ

બેઠાએ. નેતિ શરૂઆતમાં શીખતી વખતે દરરોજ કરવામાં હરકત નથી પણ પછી અઠવાડિયામાં એકાદ બેવાર કે જરૂર જણાય ત્યારે કરવી.



મનુષ્યજન્મ સુકૃત્ત્વ છે તે ફરીને મળશે એવી આશા રાખી આવતા જન્મે પરમાર્થ સાધન કરીશું એમ માનવું એ જમણું છે.

શ્રી યોગેશ્વર

કનેરીયા એન્જનીયરીંગ વર્ક્સ

શાંતિભાઈ કનેરીયા

ઓઈલ એન્જીનના ઉત્પાદકો

ટેમર રોડ, રાજકોટ-૩૬૦૦૦૧

ફોન. નં. ઘર : ૨૮૨૧૪

ઓફિસ : ૨૫૬૭૧

## આચાર્ય રજનીશના અધ્યાત્મ વિષે કેટલાક મહારી સમ્હાજના વિચારો

પ્રપન્નલાલ કાજી

જેમ ભૌતિક સૂર્ય પૂર્વમાં ઊગે છે તેમ અધ્યાત્મ સૂર્ય પૂર્વમાંજ ઊગ્યો છે.

ગુરુ અને શિષ્યનો સંબંધ એ પૂર્વની ઘટના છે. ગુરુ પૂર્ણિમા એ પૂર્વનું પર્વ છે. ગુરુ પૂજનની ભાવના એ પૂર્વની ભાવના છે. જ્યારે એક શિષ્ય ગુરુ પાદનું પૂજન અર્ચન ભાવથી કરે છે. અને તેના પગ આગળ નાણા કે કૂંડો અર્પણ કરે છે ત્યારે શિષ્ય દાન નથી કરતો. દાન કરનાર યાચકને આપે છે ત્યારે એનો હાથ ઊંચો રહે છે. પરંતુ ગુરુને જ્યારે કાંઈ પણ સમર્પણ કરે છે. ત્યારે એના બન્ને હાથોની હથેળીઓ ગુરુના પગ આગળ વિસ્તરેલી હોય છે. અને સમર્પણ ભાવ હોય છે તે દાનની ભાવનાથી તદ્દન ઉલટી હોય છે. આ વખતે ગુરુની ઊર્જાની વર્ષા શિષ્યના શિર પર થાય છે. ગુરુની ઊર્જા પ્રભુ તરફથી વહાવાતી હોય છે. એટલે એાછી થતી નથી અને સૂક્ષ્મ જગતમાં અનેક શિષ્યો પર એ વર્ષા થાય છે. ગુરુ તો પરિપક્વ રૂહ જેવા હોય છે. ઝીલનાર આવે કે તુરત ખરી પડે એ પરિપક્વતા અનેક જન્મોની સાધનાનું રૂહ હોય છે.

મનુષ્ય મગજ-મનથી પ્રેમ કરી શકતો નથી, હૃદયે જ પ્રેમ ભાવના ઉત્પન્ન કરી શકે છે. પ્રેમ ભાવના એ મારો અધ્યાત્મનો સંદેશ છે. અધ્યાત્મ પ્રેમ ભાવનાની ઉત્પત્તિમાં મન ઓગળી જાય છે અને માનવી પણ ઓગળી જાય છે. સાધારણ પ્રચલિત સંન્યાસ કરતા મારો અઘતન સંન્યાસ

કાંઈ જુદો છે. સંસારનો ત્યાગ નહિ સંસાર પ્રત્યે વૈરાગ્ય નહિ. સંસારમાં રહી સંસારના ન બને, સંસારમાં અલિપ્ત રહી હસતું મુખનું રાખી પ્રસન્નતાથી આનંદમાં રહો. રૂક્ષ ન બનો, પ્રેમથી ભીના બનો. વાસનાને આનંદમાં સ્થાન ન આપો. મારો સંન્યાસી જ્યાં જાય ત્યાં નિર્દોષ પ્રેમ અને આનંદનું કેન્દ્ર બને અને મારો પ્રેમ એજ ધર્મ છે એ સંદેશ ફેલાવે.

કૃષ્ણ એ પૂર્ણાવતાર હતા અને રામ અંશાવતાર હતા. કારણ કે કૃષ્ણના જીવનને અસંખ્ય પાસાં છે-રાસ રમે, આનંદ ઉત્સવ ઊજવે, નૃત્ય કરે, અનેક પત્નીઓ વરે, એમનું અવતાર કાર્ય બધી જ રીતે પરિપૂર્ણ હતું. જ્યારે રામને રાસ રમતા કે નૃત્ય કરતા કોઈ કદપી પણ ન શકે-રામનું આખું પાત્ર મહામાનવનું હતું. કૃષ્ણનું આખું પાત્ર પ્રભુનું હતું. કર્તું અકર્તું અન્યથા કર્તુંની શક્તિ ધરાવનારનું હતું. કૃષ્ણે માનવને ઉપદેશ, સંદેશ અને આદેશ આપ્યા છે-રામે નહિ.

આજે વૈભવ વિલાસ અને ઈન્દ્રિયજન્ય આનંદનાં સાધનો અકબર બાદશાહ પાસે ન હતાં તે સાધારણ માનવની પાસે છે. પરંતુ અકબરના અપરાસીના હૃદયમાં શાંતિ હતી તે આજે શ્રીમંતાર્થમાં શ્રેષ્ઠ માનવી પાસે નથી.

ધર્મની પ્રાર્થના એ એની કક્ષાની આરસી છે. ક્રિશ્ચિયન રોજ માટે રોટલો અને વરૂ માંગે છે. બુદ્ધિષ્ટ ચોરી દારૂ છોડવાનું, મુસ્લીમ ખોટે રસ્તે જનારને સારો માર્ગ બતાવ. વિ. શીખ સતના સત્ કિર્તાર વિ-બોલે છે. અરિહંત ને નમસ્કારની ભાવના જૈન રાખે છે. હિંદુધર્મ અધ્યાત્મ ચેતના આપો જેથી અધ્યાત્મના અજવાળામાં બધું જોઈ શકીએ. બુદ્ધિનો પ્રકાશ માંગે છે.

## રામ કથા

## શ્રી યોગેશ્વરજી

[શ્રી યોગેશ્વરજીની સિદ્ધકલમે આલેખાયેલ રામકથા]

સ્વપ્નની સમાનતા જોઈને બંનેના અંતરમાં આનંદ છવાઈ રહ્યો.

સીતાએ કહ્યું.

‘આપણું સ્વપ્ન લગભગ એક સરખું છે. એ જોઈને મને નવાઈ લાગે છે.’

ભમિલા બોલી :

‘નવાઈ લાગે એ સ્વાભાવિક છે, પરંતુ એમાં નવાઈ જેવું કશું જ નથી. આપણા ભાવો એક સરખા છે. એટલે સ્વપ્ન પણ સરખા હોઈ શકે. એમાં જણાયા પ્રમાણે રામ સ્વયંવરનું ધનુષ્ય ઉચકી લે તો સારું. તને તો હર્ષ થાય જ પરંતુ મારા હર્ષનો ચે પાર ના રહે.’

‘સ્વપ્નનું જગત સાચું નથી હોતું. એની ઘટનાઓ વાસ્તવિક નથી હોતી છતાં પણ એ જગત કેટલું બધું અનેરું અથવા અનોખું હોય છે ! એમાંય એની ઘટનાઓ પ્રેરણાઓ કે સૂચનાઓ જ્યારે આપણને અનુકૂળ હોય છે ત્યારે તો એક પ્રકારનો અસાધારણ આનંદ પેદા કરે છે. રામને ધનુષ્ય ઉપાડવાની તો હજી વાર છે, સ્વયંવર ને પણ થોડીક વાર છે, પરંતુ એ બધી પ્રક્રિયા જાણે પૂરી થઈ ગઈ હોય ને મેં રામના ગળામાં વરમાળા પહેરાવી હોય એવો ઉલ્લાસ મને લાગ્યા કરે છે.’

‘એ ઉલ્લાસનું અનુમાન હું સારી પેઠે કરી શકું છું. મને પણ તારા સ્વપ્નની વાત સાંભળીને લગભગ એવોજ ઉલ્લાસ થઈ રહ્યો છે. મને તો લાગે છે કે સ્વયંવર હવે તદ્દન નજદીકના ભવિષ્યમાં

શરૂ થવાનો છે ત્યારે તને આવેલું સ્વપ્ન ખાસ મહત્ત્વ ધરાવે છે, એ એક મહાન એંધાણી રૂપ છે. એ સ્વપ્નનો અર્થ એ છે કે રામ શંકરના ધનુષ્યને જરૂર ઉચકશે. એ ધનુષ્ય ભારે છે છતાં એમની આગળ ફૂલ જેવું હલકું બની જશે.’

સીતા સ્મિત કરતાં કહેવા માંડી :

‘તારી ભવિષ્ય વાણી કળે એવું ઈચ્છું છું. પરંતુ તારા સ્વપ્નનો અર્થ કેવો થાય છે એ પણ કહી બતાવીશ ?’

‘મારા સ્વપ્નનો અર્થ તો તું જો સમજતી હોય તે. બાકી એનો સાચો અર્થ તો ઈશ્વર જાણે.’

‘મને તો એનો અર્થ પણ એવો જ આશારૂપક લાગે છે. સ્વપ્ન જો સાચાં પડવાનાં હોય તો તો તારા દિલમાં લક્ષ્મણને માટે જે પ્રેમ પેદા થયો છે તે પણ સફળ જ થશે.’

‘તને તો દેવર્ષિ નારદની ભવિષ્ય વાણીનું પીડબળ છે, પરંતુ મને એવું પીડબળ થોડું છે ? એટલે અત્યારે તો મારે એવી આશા જ રાખવી રહી.’

‘આશા નહિ પરંતુ શ્રદ્ધા.’

‘શ્રદ્ધા રાખવાનું કામ તો જરાક કપરું છે. એ તો એટલી બધી સહેલાઈથી કેવી રીતે રાખી શકું ? પરંતુ આશાવાદી તો હું છું જ એટલે આશા જરૂર રાખી શકું.’

બંને બેનોએ જનકને પોતપોતાના સ્વપ્ન પ્રસંગ કહી સંભળાવ્યા ત્યારે જનકે પ્રસન્નતા પૂર્વક ઉત્તર આપ્યો :

‘સ્વપ્ન કેટલીક વાર પોતાના મનના વિચારો કે ભાવોનો પડઘો પાડે છે, તો કોઈક વાર આગામી ઘટનાઓના એંધાણરૂપ બની રહે છે. રામ ધનુષ્ય ઉપાડશે તે જાણે મને અપાર આનંદ એમાં થઈ રહેશે. મારા મગજ પરથી એક મોટી ચિંતા પણ ત્યારે દૂર થશે. એ ધન્ય ક્ષણને માટે જ હું પ્રાર્થના તથા પ્રતીક્ષા કરી રહ્યો છું. રામ અને લક્ષ્મણને લઈને મુનિ વિશ્વામિત્ર આપણી નગરીમાં આવી

પહેલ્યા એને હું ઈશ્વરની કૃપા જ માનું છું. ત્યારથી કુદરત આપણને અનુકૂળ હોય એવું લાગ્યા કરે છે. દિનપ્રતિદિન બનતી લગભગ બધી જ ઘટનાઓ આપણી આશા ને શ્રદ્ધામાં વધારો કરનારી સાબિત થાય છે. તમને આવેલા સ્વપ્નનો અર્થ પણ હું એવો જ ઘટાવું છું.'

સીતા તથા જીર્મિલા શાંત રહી એટલે રાજા જનકે આગળ કહ્યું.

'મહર્ષિ વિશ્વામિત્રનાં દર્શનના બહાને હું રામ અને લક્ષ્મણને દિવસમાં બે વાર મળી લઉં છું. એથી મને અનેરી શાંતિ મળે છે. છતાં પણ બ્રહ્મા એ એમના સ્વરૂપને એવું તો અમૃતમય અને અદ્ભુત બનાવ્યું છે કે એમને વારંવાર જોવા છતાં પણ મને તૃપ્તિ નથી વળતી. એમ થાય છે કે મારી આંખ આગળ અહર્નિશ જોવા રહે ને હું એમના દર્શનનો આનંદ લેતો રહું. પરંતુ એવું સદ્-ભાગ્ય અત્યારે ક્યાં છે? એવું સૌભાગ્ય તો બ્યારે સાંપડે ત્યારે ખરું.'

રાજા જનક, સીતા અને જીર્મિલાની અવસ્થા એવી પ્રેમમય લાગણીભરે હતી તો રામ અને લક્ષ્મણની અવસ્થાપણુ ઓછી લાગણીભરે ન હતી.



### સમજપૂર્વકનો સહકાર જોઈએ.

આપણા હૃદયને જો આપણે એક કરી શકીશું તો મગજ અને હાથ પણ એકતા સાધી શકશે. ભારતમાં રાષ્ટ્રીય ભાવના જીવી કરવામાટે એકમેકની વિશેષતાઓ પ્રત્યેનો સમભાવ જ ખસ નહિ થાય. સમજપૂર્વકનો સક્રિય સહકાર પણ જોઈશે.

—સ્વામી રામતીથ

With Best Compliments From :

પ્રભુભક્તિમાંથી પ્રગટ થતી ચિત્તની પ્રસન્નતા, એ એક એવી ચુંબકીય શક્તિ છે, કે જેના પ્રભાવે શત્રુ પણ મિત્ર બને છે, આપત્તિ સંપત્તિમાં ફેરવાય બંધ છે અને કોઈપણ બંધના કંટાળાને પ્રાયઃ અવકાશ નથી રહેતો.

—યોગેશ્વર.

Tel. No. 383791-92-93

## INDEQUIP LIMITED

REID ROAD, AHMEDABAD-2.



Office At :

Bombay, Calcutta Delhi,  
Amritsar, Indore, Kanpur

Dealers In :

Mill Stores, Machinery,  
Petroleum Products, Pickers,  
Picking Bands, Soda Ash,  
Soda Bicarb, Caustic Soda, Glue,  
Lubricating oils, Greases.

PVA, HYDROGEN PEROXIDE Etc.

## મૂલાધારનો વિચાર કર

સંસારની સુંદરતા, સુમધુરતા, તને મુગ્ધ કે મોહિત કરે છે ?  
એ તને રસ ધરે છે, કે તું એના અનંત આકર્ષણમાં  
અટવાઈને કેદ બને છે ?

એને સંસારનું સર્વસ્વ ગણે છે ?

પરંતુ...

મારે તને એ જ કહેવાનું છે કે,

કિરણમાં મોહિત થવાને બદલે એ કિરણ જેનું છે તેનો  
વિચાર કર.

કિરણ આટલું બધું સુંદર, સુમધુર, સ્વાદુ, અને આકર્ષક  
છે તો જેણે એને પેદા કર્યું છે તેની સુંદરતા, સુમધુરતા  
અને આકર્ષકતા કેટલી બધી હશે ?

પોતાના અખૂટ સૌન્દર્યભંડારમાંથી એકાદ ચપટી ભરીને  
એણે વેરી છે, એના પરિણામરૂપે સૃષ્ટિમાં સૌન્દર્યમયી સુમધુર  
વસ્તુઓની ઉત્પત્તિ થઈ છે.

હે મન, એ મૂલાધારનો વિચાર કર. એમાં કેદ બન. એથી  
મુગ્ધ ને મોહિત થા.

હે હૃદય, એને અર્પણ થા. એને માટે જ આસન કર.

હે પ્રાણ, એને માટે પ્રેમમય બન. કૃત્રીરી ધારણ કર.

પાગલ બન.

તો તારી પીડા ટળી જશે, ચિંતા મટી જશે, તથા તારી  
તૃપ્તિનો પાર નહિ રહે.

હે અંતરાત્મા, એ પરમ આત્મતત્ત્વનો અનુભવ કર.  
એના શતદલ કમળનો ભ્રમર બન.

-યોગેશ્વરજી